МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ОБИРАЮТЬ УСВІДОМЛЕНУ БЕЗДІТНІСТЬ

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0533-з-4
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Приходько Христина Вікторівна
Керівник: СкрипаченкоТ.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Рецензент: Мосол Н.О. к.психол. н.,
доцент кафедри психології

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти: Магістр
Спеціальність: 053 Психологія
Освітня програма: Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Приходько Христині Вікторівні

1. Тема роботи (проєкту) Психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність
керівник роботи Скрипаченко Т.В., к.психол.н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с
2. Термін подання студентом роботи: 15 листопада 2024 року
3. Вихідні дані до роботи – провести теоретичний аналіз психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, та аналіз міждисциплінарних наопрацювань, результатів психологічних досліджень, проведених у світі.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Теоретичні та концептуальні основи психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність. 2. Феномен усвідомленої бездітності як вибір жінок у різних культурних контекстах. 3. Характеристика психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність.
5. Перелік графічного матеріалу: 4 рисунка

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 1.	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 2.	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 3.	Скрипаченко Т.В., доцент		
Висновки	Скрипаченко Т.В., доцент		

7. Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий 2024 р.	Виконано
2.	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3.	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4.	Робота над другим розділом	липень 2024 р.	Виконано
5.	Робота над третім розділом	червень-серпень 2024 р.	Виконано
6.	Написання висновків	вересень 2024 р.	Виконано
7.	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
8.	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студент _____ Х.В. Приходько

Керівник роботи (проєкту) _____ Т.В. Скрипаченко

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О.М. Гредінарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 82 сторінки, 4 рисунки, 64 джерела.

Об’єкт дослідження – усвідомлена бездітність або *childfree* як вибір сучасних жінок і як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність.

Мета дослідження провести теоретичний аналіз психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, та аналіз міждисциплінарних наопрацювань, результатів психологічних досліджень, проведених у світі.

Гіпотеза дослідження: психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність, розкривають природу їх волевиявлення щодо материнства як парадигма персонального розвитку жінок залежно від культурного контексту,

Методи дослідження: формально-логічний метод, організаційні методи (порівняльний, комплексний), інтерпретаційні методи (генетичний структурний, системний, ідентифікація психічних якостей індивіда) біографічний метод (як вид соціометричного та референтного).

Наукова новизна полягає у виявленні та характеристиці спільних особистісних властивостей жінок, які обирають не мати дітей беручи до уваги різні культурні контексти (Україна, США, Франція, Португалія, Швеція).

Галузь використання: заклади вищої освіти, заклади психологічної допомоги, проєктах сприяння ґендерній рівності.

УСВІДОМЛЕНА БЕЗДІТНІСТЬ, МАТЕРИНСТВО, ПОТРЕБА, ВОЛЯ, ДОСВІД, ҐЕНДЕРНА РІВНІСТЬ, ЧАЙЛДФРІ.

SUMMARY

Prykhodko Kh. V. Psychological Features of Women Who Choose Conscious Childlessness.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (64 items, 40 of foreign origin). The qualifying work volume is 85 pages long, 81 of which are the main text. There are 4 illustrations.

The qualifying work reveals and characterizes the common personal characteristics of women who choose not to have children in different cultural contexts, using the example of Ukraine, the USA, France, Portugal, Sweden. Perceived childlessness is explored as a woman's choice.

The research object: is perceived childlessness or childfree as a choice of modern women and as a socio-psychological phenomenon.

The research subject: is the psychological characteristics of women who choose conscious childlessness.

The research goal: is to conduct a theoretical analysis of the psychological characteristics of women who choose conscious childlessness, and an analysis of interdisciplinary studies, the results of psychological research conducted worldwide.

The research tasks are:

- to recognize international interdisciplinary terms at the basis of the concept-construction, such as “childfree” and “childless” and explore the difference between them;
- to formulate the author's concept and signs of the considered phenomenon in psychology and psychoanalysis;
- to investigate the cultural context and its influence on a woman's choice on the example of the American and European experience;
- to reveal the dominant characteristics of women who choose conscious childlessness.

Chapter 1 “Theoretical and conceptual basis of the psychological characteristics of women who choose conscious childlessness” defines a woman's freedom of choice and her conscious perception of motherhood as the essence of her choice.

Chapter 2 “The phenomenon of the conscious childlessness as choice of women in different cultural contexts” demonstrates the different cultural experiences that can influence women's choices.

Chapter 3 “Description of the psychological characteristics of women who choose conscious childlessness” focuses on deep psychological characteristics: women's motives, intentions and childhood experiences.

Keywords: conscious childlessness, motherhood, need, will, experience, gender equality, childfree.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК, ЯКІ ОБИРАЮТЬ УСВІДОМЛЕНУ БЕЗДІТНІСТЬ 13
1.1. Поняття та ознаки психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність 13
1.2. Усвідомлена бездітність як вибір жінки і вибір-наслідок 21
1.3. Емоційний стан жінок, які обрали усвідомлену бездітність 26
РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН УСВІДОМЛЕНОЇ БЕЗДІТНОСТІ ЯК ВИБІР ЖІНОК У РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТАХ 33
2.1. Досвід США: демографічні та соціологічні концепції “Childfree” як передумови вибору жінок 33
2.2. Досвід країн Європейського Союзу (на основі результатів психологічних досліджень у Франції, Португалії, Швеції) 38
2.3. Досвід України: постановка проблеми 45
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК, ЯКІ ОБИРАЮТЬ УСВІДОМЛЕНУ БЕЗДІТНІСТЬ 51
3.1. Структура психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність (дискусія) 51
3.2. Мотивація жінок не мати дітей 59
3.3. Персональний досвід “батьки – дитина” і майбутній вибір жінки 64
ВИСНОВКИ 74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демографічні статистичні дані, соціологічні тенденції, спостереження в різних соціальних мережах, результати психологічних досліджень і їх широка географія, а також власні спостереження і досвід проживання в Україні, Польщі, Франції підтверджують існуючі світові тенденції щодо перегляду, переусвідомлення питання психологічного ставлення жінок до материнства та їх репродуктивної функції, до їх сімейних ролей і сприйняття архетипу матері у поєднанні з іншими, а також ролі жінки в суспільстві. Численні галузеві і міжгалузеві наукові [10; 31; 37; 40; 52; 53; 59], науково-популярні [24; 29; 36; 41], клінічні дослідження [32], які були предметом нашого вивчення, повідомляють нам про внутрішні (психологічні) трансформації жінок, одним з наслідків чого є усвідомлена бездітність як вибір. Цей феномен привертає увагу як психологів, так і соціологів і демографів, юристів, медиків і епігенетиків, педагогів та ін. Оскільки питання усвідомленої бездітності як вибору, стану, статусу жінок є багатостороннім, багатошаровим і має довгу передісторію еволюції вибору як права жінок.

Однією з вагомих причин інтересу автора до цієї теми стала констатація низької народжуваності в Україні, особливо в період російсько-української війни, та небезпечні демографічні прогнози. За даними ООН населення в Україні становитиме близько 35 млн у 2050 році [61]. Також, за цими ж даними Україна належить до країн з низьким рівнем народжуваності, хоча глобально народонаселення в світі стрімко зростає. Тож, очевидно, що вибір усвідомленої бездітності теж може бути однією з причин таких показників в Україні.

Перспективи дослідження зумовлено необхідністю створення сприятливих психологічних умов для жінок у суспільстві, а також – самою жінкою такого життєвого контексту, де вона могла бути вільною у прояві

своєї жіночності, сексуальності та наданих їх природних здібностей, зокрема таких як материнство. Ідеться про психологічні програми різного рівня і спрямування, метою яких може бути формування психологічної, емоційної зрілості жінок у питаннях, пов'язаних з материнством, та їх відповідними виборами – мати чи не мати дітей. Зібрані матеріали цього дослідження можуть бути складовою міждисциплінарного дослідження про усвідомлену бездітність як психологічний і правовий вибір жінок в Україні та в світі.

Об'єкт дослідження – усвідомлена бездітність або *childfree* як вибір сучасних жінок і як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження – психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність.

Мета дослідження – провести теоретичний аналіз психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, та аналіз міждисциплінарних наопрацювань, результатів психологічних досліджень, проведених у світі.

Гіпотеза: психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність, розкривають природу їх волевиявлення щодо материнства як парадигма персонального розвитку жінок залежно від культурного контексту".

Завдання дослідження:

- розпізнати міжнародні міждисциплінарні терміни в основі поняття-конструкції, такі як "childfree" та "childless" та дослідити різницю між ними;
- сформулювати авторське поняття та ознаки розглядуваного явища в психології та психоаналізі;
- дослідити культурний контекст і його вплив на вибір жінки на прикладі американського та європейського досвіду;
- виявити та охарактеризувати домінуючі властивості жінок, які обирають усвідомлену бездітність, а також дослідити вплив досвіду дитинства на вибір дорослої жінки щодо питання власних дітей.

Методи дослідження. Формально-логічний метод дозволив визначити поняття та дослідити зміст предмету дослідження. Нами використовувались організаційні методи: порівняльний, який реалізувався зіставленням даних про жінок, їх поведінковий вибір у різних культурних контекстах; комплексний метод – при вивченні об'єкту дослідження, використовуючи мультидисциплінарний підхід (демографічний соціологічний, культурологічний, психологічний підходи), що дало нам змогу охарактеризувати з різних боків методи обробки даних, зокрема якісні – аналіз і синтез даних, їх систематизацію та порівняння з результатами інших досліджень. Ми вирішували завдання завдяки інтерпретаційним методам: генетичному методу аналізу психологічних даних у процесі розвитку. Здійснювалася ідентифікація психічних якостей індивіда. Завдяки структурному, системному методам встановлено зв'язки між усіма психічними якостями індивіда, що характеризують жінок, які обирають усвідомлену бездітність. На основі цього підходу підтверджено субкультуру childfree. Для фактологічної основи дослідження нами використовувався біографічний метод (як вид соціометричного та референтного), завдяки якому автор здійснив самостійний аналіз історій жінок, важливих подій у їх дитинстві, юнацтві, навчанні та професійній діяльності, внаслідок чого реконструйовано характерні риси особистості цих жінок.

Наукова новизна полягає у визначенні психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність як спільного, що спостерігається у жінок і може бути психологічним і соціологічним критерієм об'єднання їх у групу або в один предмет дослідження. Проте, суттєвим для розуміння досліджуваної проблематики є комплекс індивідуальних властивостей жінки, які характеризують її внутрішню організацію, процеси та психічний стан, її ставлення до материнства та себе в ролі (архетипі) матері в період її життя, коли вона робить вибір не мати дітей зі зрозумілих їй мотивів і фактично відмовляється від своєї репродуктивної функції. Головним психологічним

чинником у виборі жінки не мати дітей є її воля, сформована в умовах власного, усвідомленого інформаційно-енергетичного змісту.

Якщо жінка має та впевнена в своїх власних цінностях, установках, життєвих цілях, мотивах, здатна до самокритики, є цілісною як особистість, малоймовірно, що “поля” інших людей або їх “життєві простори” матимуть вирішальний вплив, змінюватимуть її індивідуальну польову динаміку, нав’язуватимуть свої життєві сценарії. Культурний контекст був впливовим фактором вибору, але в умовах сьогодення глобальний інформаційний простір дозволяє бути в міжкультурному контексті та створює нову психологію вибору, що проявляється в субкультурах, таких як, *childfree*.

Вибір бути без дітей може означати свідоме чи несвідоме утвердження ідентичності поза сімейними та суспільними очікуваннями. У деяких випадках таке рішення є способом уникнути ґендерних очікувань, підкріплених структурою мати – батько – дитина. Вибираючи бездітність, деякі жінки можуть відчути, що вони відриваються від традиційних ролей і, відповідно, не “пов’язані” несвідомими комплексами, що вкорінені в їхній ранній сімейній динаміці. Крім цього, ймовірною є добре інтегрована самосвідомість жінок, що базується на концепції “Інтегрованого Я” (Дж. Кул, М. Квірін та С.Л. Куле, 2015).

Вирішуючи не мати дітей, деякі жінки відчувають, що вони свідомо уникають можливості повторного переживання або передачі сімейних моделей, які вони спостерігали під час дорослішання. У випадку якщо вони сприймали батьківство як щось, що обмежує свободу або самореалізацію батьків, вони могли б відмовитися від цієї ролі, щоб віддати пріоритет самостійному життю, вільному від подібних обмежень.

Практична значущість. Обрані, узагальнені теоретичні та практичні матеріали, гіпотези, висновки автора можуть мати в подальшому широке використання. Наприклад, – для проведння тематичних опитувань, інтерв’ю та бесід з метою вивчення субкультури childfree та психології цього вибору; для роботи в фокус-групах; для розробки програм або методів

консультування, психологічної допомоги, сімейної/парної терапії; для подальших досліджень проблематики усвідомленої бездітності, саморегуляції народжуваності; для викладання та укладання навчально-методичних матеріалів з напрямів глибинної психології особистості, психоаналізу, психології сексуальності, психології сім'ї, ґендерної психології та ін.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена комплексним підходом дослідження, логікою проведеного теоретичного та концептуального аналізу джерел, обробкою, інтепретацією зібраних фактичних даних. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК, ЯКІ ОБИРАЮТЬ УСВІДОМЛЕНУ БЕЗДІТНІСТЬ

1.1. Поняття та ознаки психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність

Щоб надати відповідь на питання, які властивості притаманні жінкам, які обирають усвідомлену бездітність, ми маємо з'ясувати такі складові цього питання:

- визначити значущі семантичні елементи розглядуваної нами поняття-конструкції "психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність";
- розпізнати міжнародні міждисциплінарні терміни в основі поняття-конструкції, такі як "childfree" та "childless" та дослідити різницю між ними;
- з'ясувати психологію особистості жінок, які обирають не мати дітей;
- дослідити структуру особистості людини як структурну основу психологічних особливостей жінок у контексті предмету дослідження;
- сформулювати авторське поняття та ознаки розглядуваного психологічного явища.

Поняття психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, включають декілька ключових елементів. Насамперед, ідеться про усвідомлену бездітність як *вибір* жінки. Оскільки психологія усвідомленого вибору жінки не мати дітей є в основі предмету цього дослідження.

Однією з причин актуалізації цього питання стала реновація ідеї та тенденції *childfree* в світі. Варто враховувати існуючу різницю між двома

англомовними термінами, які використовуються в психологічних дослідженнях, літературних джерелах і соціальних мережах для визначення цього соціального явища.

Англо-американські активісти віддають перевагу “childfree”, а не “childless”, від якої вони відмовляються через її негативні конотації. Дійсно, існує суттєва відмінність, де один термін наголошує на свободі вибору, а інший – на стані депривації: підстави для відхилення терміну “childless”, що означає “бездітність” [37].

Одна з французьких асоціацій l’Union des childfree francophones, утворена в 2014, висловлює свою думку про різницю між “childfree” та “childless” і використання двох дефініцій для соціальної ідентифікації та персональної декларації або визнання належності до відповідної соціальної групи, ком’юніті. Зокрема, виходячи “з ідеї, що батьківство має бути вибором, а не певною соціальною нормою, народився рух “childfree”, який захищає багато цінностей і, зокрема, те, що мати дітей – це саме вибір, і його потрібно прийняти. Є багато людей, які не уявляють себе батьками або тому, що вони не впораються з цим завданням, або тому, що у них є інші справи, пов’язані зі своїм життям, або тому, що екологічні наслідки цього рішення не обов’язково збігаються з майбутнім нашого суспільства. У цьому випадку часто говорять про “бездітність за бажанням”. Спільнота, яка намагається показати, що можна бути реалізованим і щасливим, не йдучи визначеним шляхом батьківства. Тому не дивно, що люди, які не можуть мати дітей, приєдналися до руху: “бездітні” (мовою оригіналу – les childless). Якщо люди, які не мають дітей, мають багато аргументів, щоб не мати дітей, то люди, які не можуть мати дітей, також повинні знайти себе в групах людей, які живуть поза межами батьківства. Тому не дивно зустрічати людей безплідних або тих, хто мав проблеми зі здоров’ям і не може мати дітей. Бути бездітним часто означає, що ви хотіли б бути батьками, але все ще бездітні. Тут вже немає поняття вибору. Месседж спільноти childfree також важливий для них. Залишається дуже цікавим показати, що ми можемо бути абсолютно

щасливими без дітей, незалежно від того, за бажанням чи ні” [54].

У результаті співставлення цих двох термінів ми можемо констатувати, що ключовими категоріями є воля, свідомий вибір і рішення жінки. В контексті нашого дослідження визначальним є термін “childfree” і відповідні підходи, що описують, пояснюють різні сторони вольового акту жінки і її життєвий вибір або стратегію персонального розвитку, яка не передбачає материнство.

Далі, розглянемо властивості вибору жінки щодо материнства, які власне прослідковуються в наведених висловлюваннях. З цією метою, ми звернулися до основоположних психологічних теорій і концепцій. Зупинімося докладніше на категорії “усвідомлене”, яка в основі “усвідомленої бездітності”. Ми виходимо з того, що це свідомий вибір жінки не мати дітей. Проте цікаво, що саме мотивує жінку прийняти таке рішення та яка роль тут інших складових її внутрішньої організації. Загальновідомі теорії австрійського психолога З. Фрейда та швейцарського психолога К. Юнга відкривають нам інші глибини такого вибору. Їх підходи та методи дозволяють зрозуміти не лише проявлений, а й непроявлений контекст жінки childfree.

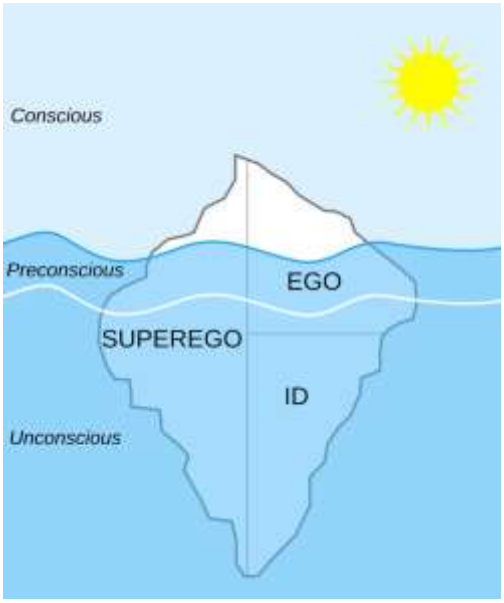

Рис. 1.1. Компоненти особистості за З.Фрейдом

Зосередимось на твердженнях З. Фрейда, який підкреслював, що між трьома компонентами особистості, відомих нам як Ід, Его та Супер Его (рис.2.1), існує нестійка рівновага, тобто не лише як зміст, а й напрям їх розвитку протилежні одне одному. Інстинкти, що містяться в Ід, диктують людині бажання, які входять у суперечності зі змістом Супер Его, викликаючи внутрішній конфлікт і стан тривоги, що важко переноситься особистістю. Конфлікт між несумісними вимогами Ід і Супер Его вирішується інстанцією Его, яка з цією метою використовує різні механізми, насамперед, механізми психологічного захисту (витіснення, регресію, раціоналізацію, проекцію, сублімацію тощо). В іншому випадку виникає невроз, в основі якого лежать психотравмуючі переживання раннього дитинства, пов'язані з неусвідомлюваними та витісненими потягами дитини до батьків протилежної статі [15]. Ці твердження З. Фрейда вказують на те, що людина переживає перманентний внутрішній конфлікт між її бажаннями та соціально дозволеним. Людина прагне до задоволення своїх бажань і домовляється з собою. І можна припустити, що у випадку відсутності внутрішньої згоди або домовленості, людина може прибігти до витіснення певних речей зі свого життя задля захисту свого психічного комфорту. Таке може відбуватися навіть тоді, коли відшукуються дуже логічні соціально корисні причини, обґрунтування, мотиви. Тобто, коли ми маємо справу з усвідомленим вибором не мати дітей, варто звертати увагу на глибини айсбергу, які можуть впливати на цей вибір.

Разом з цим, звертаючись до поглядів французького психолога Ж. Лакана та його структурного психоаналізу, ми допускаємо можливі розбіжності між уявним, символічним та реальним в самосприйнятті жінки, які мажуть розглядатися факторами її вибору не мати дітей. Так, під уявним психолог розумів комплекс ілюзорних уявлень, які людина створює сама про себе і який відіграє важливу роль її психічного захисту, чи, вірніше, самозахисту. Уявне підпорядковується, на його думку, не “принципу реальності”, а логіці ілюзії: воно створює образ “Я”, що влаштовує індивіда і

грає роль. Символічне ж виступає сферою соціокультурних норм і уявлень, які індивід засвоює переважно несвідомо, “символічно”, щоб мати можливість нормально існувати у суспільстві. І нарешті, проблематична категорія Ж. Лакана – реальне, що включає безпосередні життєві функції та відправлення. Це та сфера біологічно породжуваних і психічно сублімованих потреб та імпульсів, які не дано свідомості індивіда в будь-якій доступній йому раціоналізованій формі [15]. Беручи це до уваги, ми думаємо, що “усвідомлена бездітність” не мати дітей взагалі (не ідеться про другу, третю дитину) може бути суб’єктивним припущенням, або навіть оманою, оскільки жінка не має власного досвіду материнства, щоб переконатися в усвідомленості і визначитися з остоточністю цього вибору. Найбільш небезпечним може бути те, що жінка у своєму виборі спирається на досвід матері або інших людей, які мають власні історії та контексти, не допускаючи думки про те, що сучасні психологічні методи дозволяють коригувати досвід дитинства та юнацтва, писати власні життєві сценарії і тим самим переглядати механізми психологічного захисту та самозахисту.

З точки зору соціальної психології і відомої Я–концепції особистості важливим чинником усвідомленої бездітності є самоідентифікація жінки. Тобто, ідеться про визнання її приналежності до соціальної групи, з якою вона себе ідентифікує. У нашому випадку з ком’юніті чайлдфрі. Виходячи з того, що соціальна ідентичність є “усвідомленням індивідом своєї приналежності до конкретних соціальних груп разом з емоційною та ціннісною значимістю цього членства для самої особистості” [19, 186], важливими для цього дослідження є питання сприйняття належності жінки до певної групи. У зв'язку з цим звернімо увагу на три компоненти соціальної ідентичності і на те, які вони в психології жінки в період вибору. Тож, цими компонентами виділяють:

– когнітивний – усвідомлення приналежності до групи;

– ціннісний – позитивна або негативна оцінка цього факту;

– емоційний – переживання факту приналежності та його оцінки: любов або ненависть (В. Соснін, 2018).

Основною психологічною умовою виникнення та існування групи є високий рівень співпадіння та подібності профілів цих компонентів у членів групи [19, 186].

З огляду на наведене, суттєве значення відіграє соціально-когнітивна теорія і її підходи. Звертаючись до відповідних досліджень, наприклад А. Бандури [9], ми припускаємо, що вибір жінки може бути зумовлений домінуючими трендами в глобальному інформаційному просторі, когнітивними установками, моделями поведінки, які є частиною свідомості та підсвідомості жінки.

Для розуміння психології жінки чайлдфрі необхідно мати уявлення про неї як особистість. З цієї причини зосередимось на генетичному підході до структури особистості, щоб з’ясувати організацію (структурну основу) психології жінки, що обирає бездітність, та її поведінку. Так, прихильники генетичної концепції особистості виокремлюють п'ять окремих підструктур (оди-ниць) особистості: біопсихічну; індивідуальні особливості психічних процесів; до-свід; спрямованість; здібності. Разом з тим, особистість має ще й інші якості, які за своєю природою являють собою дійсні “одиниці аналізу” (грані), але, на відміну від пе-рерахованих, вони набагато більш динамічні (плинні), ніж структурні, і не мають, як зауважують вчені, окремої локалізації – вони охоплюють всю особистість. Ідеться “внутрішній світ осо-бистості”, “характер” і “психічні стани”. Нам здається умісним наведення інтерпретації “внутрішнього світу особистості” Л. Анциферовою, яка стверджує, що “це світ смислів, життє-вих планів і сутнісних переживань. Але внутрішній світ особистості, насправді, набагато більш суперечливий і драматичний, оскільки він складається не лише з усвідомленого, але й з безсвідомого. Інстинкти і потяги, архетипи – все це є другим полюсом, другою складовою вну-трішнього світу. Саме суперечливе протиріччя “свідоме – бсзсвідоме” складає підґрунтя і породжує цю грань (“одиницю”), яка ніби *заповнює*

внутрішній суб’єктивний простір існування особистості”, – стверджує авторка [7, 121]. Вважаймо, що це висловлювання достатньо чітко віддзеркалює внутрішні процеси жінки, що відбуваються в період її життя і вибору не мати дітей. Також, висловлювання змушує замислитися про бажання і потреби, переживання сучасних жінок, що зумовлюють їх життєві плани, що не передбачають реалізації материнства. Втім, звертаючись до численних досліджень європейських, американських психологів, соціологів [37; 38; 40] цілком очевидно, що жінки успішно знаходять себе в інших “архетипах” і реалізують свої здатності саморозвитку та саморегуляції.

Щодо категорії психічних станів, то варто відзначити їх місце в з'ясуванні та описі психологічного портрету жінки, яка обирає власний сценарій життя, без батьківських зобов'язань. Під “психічними станами” розуміється “цілісна характеристика функціонування психі-ки людини за певний період часу, яка показує своєрідність протікання психічних процесів залежно від відображення дійсності, попереднього стану і психічних властивостей особистості” [7, 121].

Сексуальна психологія і одна з її фундаментальних ідей, цінностей поділу ролей між чоловіком і жінкою освітлює інші кути психічних процесів, що супроводжують вибір не мати дітей, позиціонувати себе в інших ролях, архетипах. У найбільш розвинених і складних міфологіях опозиція чоловічого та жіночого почав взагалі не зводиться до емпіричних відмінностей між індивідами. Як слушно зауважує українська дослідниця Л. Акімова, згідно з давньокитайською міфологією всяке людське тіло містить у собі і чоловіче, і жіноче начало, хоча у жінці більше представлено “інь”, а чоловіка — “янь”; на поділі органів за цим принципом організована вся китайська народна медицина. З цих уявлень виходив і К. Юнг, – зазначає авторка, стверджуючи, що в колективному несвідомому кожного індивіда присутні два різні архетипи: “душа” (аніма), що персоніфікує жіночий початок — невиразні почуття та настрої, пророчі передчуття, сприйнятливість до ірраціонального, здатність кохати і т. п., і “дух” (анімус),

що персоніфікує фізичну силу, ініціативу, організовану дію, духовну глибину та раціональність. Тільки поєднання душі та духу забезпечує гармонійний розвиток індивіда [1, 28-31].

Окрім цього, на думку Л. Акімової, визначальне місце відіграють психологічні комплекси, зокрема комплекс Афіни Паллади. Комплекс Афіни Паллади – ототожнення жіночої психіки та поведінки з чоловічими внаслідок надмірної ідентифікації доньки з батьком. Жінки, які страждають на названий комплекс, зазвичай відрізняються аналітичним розумом, мають юнацьку фігуру, не люблять жіночих нарядів і прикрас, не користуються косметикою, віддають перевагу чоловічим професіям. Внутрішній бар'єр не дає їм віддаватися партнеру у сексі, у них часто проявляється фригідність та вагінізм [1, 28-31].

Здійснений аналіз наведених психологічних теорій і концепцій особистості та її соціальної ідентифікації, ознайомлення з міжнародною термінологією, сформованою суміжними галузями пізнання, що вивчають соціальний феномен “чайлдфрі”, дає змогу дійти таких висновків. Ознаками психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, є, насамперед, свідомість жінки, оскільки оскільки у фокусі нашої уваги усвідомлена бездітність. Далі слід акцентувати увагу на її волі (свободі), тому що це є основою вибору жінки не мати дітей як акту її волевиявлення утриматися/відмовитися від її природної (фізіологічної) репродуктивної функції, принаймні на момент її вибору. Акт відмови є проявом вибору. І власне, вибір, що є проявом волі жінки бути бездітною. Це може бути як персональною інформацією, так і публічною заявою в соцмережах або медіа, згодою взяти участь у відповідних соціологічних або психологічних дослідженнях. У такому випадку є важливим усвідомлення нею фізіологічних, психологічних, соціологічних наслідків такого вибору, якщо це пов’язано, наприклад, зі стерилізацією або ідентифікацією з відповідною соціальною групою. Також, не менш важливим компонентом є мотиви жінок обирати усвідомлену бездітність. Вони можуть бути різними: від

фізіологічних до модних. Також, характер жінки, – оскільки це активний вибір і своєрідний маніфест, виклик природі жінки. Окрім цього, її можлива маскулінність або прихильність до гедонізму (сенс життя в задоволенні та уникненні страждань) може бути психологічною властивістю. Досвід і моделі відносин у сім'ї мають глибинне значення, можуть бути паттернами поведінки, взятими за основу. Нарешті, соціальна ідентифікація, цінності, когнітивні установки жінки, тому що вони визначають ментальні основи її вибору.

Беручи до уваги наведене, вважаємо, що психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність – це спільне, що спостерігається у жінок і може бути психологічним і соціологічним критерієм об'єднання їх у групу або в один предмет дослідження. Проте, суттєвим для розуміння досліджуваної проблематики є комплекс індивідуальних властивостей жінки, які характеризують її внутрішню організацію, процеси та психічний стан, її ставлення до материнства та себе в ролі (архетипі) матері в період її життя, коли вона робить вибір не мати дітей зі зрозумілих їй мотивів і фактично відмовляється від своєї репродуктивної функції. Це, на нашу думку, і наближає нас до розуміння та визначення психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність.

1.2. Усвідомлена бездітність як вибір жінки і вибір-наслідок

Як ми зазначали раніше, воля жінки визначає її вибір не мати дітей або бути вільною від дітей. Виникає питання, що таке воля в психології. За твердженням української вченої, психолога Г. Горбань, воля – це свідома, цілеспрямована активність, за допомогою якої людина планово досягає мети шляхом подолання перешкод й підпорядковування своїх імпульсів свідомому контролю [5]. Беручи це до уваги, воля може розглядатися як субстанція у внутрішній організації жінки, яка скеровує її робити той чи інший вибір, управляючи своїми імпульсами та долаючи всі перешкоди. В контексті

нашого дослідження є логічним з’ясувати, а чим, власне, керуються жінка під час вибору і що саме може бути перешкодами для неї, які вона долає проявом своєї волі.

З цієї причини звернімось до поглядів на вольові аспекти особистості німецького та американського психолога К. Левіна, одного із основоположників сучасної соціальної психології, автора теорії поля. Відповідно до цієї теорії, людина живе і розвивається в психологічному полі навколишніх предметів, кожен з яких має власну валентність, тобто зарядом, здатним викликати у людини напругу, що вимагає розрядки. Таку поведінку дослідник назвав “польовою” і протиставив йому “вольову”, викликане внутрішніми потребами та мотивами [49]. Взаємодія полей за теорією К. Левіна може бути представлена як перебування життєвого простору жінки в певному середовищі, життєвому контексті, наповненому різною інформацією з різною валентністю. Іншими словами середовище виступає сукупністю зовнішніх факторів, які так чи інакше впливають на життєвий простір жінки (рис. 2.2).

Рис. 1.2. Життєвий простір жінки та середовище

Також, протягом життя жінка взаємодіє з різними людьми та їх життєвими просторами, зумовленими їх потребами і мотивами. На наш погляд, саме в зоні їх взаємодії (перетину, контакту) можуть формуватися інші цінності, установки, мотиви, стимули, поштовхи для волевиявлення і подальшого вибору жінки (рис. 3). Це залежить від індивідуальних властивостей жінки, наприклад, її гнучкості (відкритості до змін) або ригідності (спротиву змінами).

Рис. 1.3. Взаємодія життєвого простору жінки з життєвими просторами інших людей та форми їх взаємопроникнення

Зважаючи на те, що К. Левін досліджував ці питання з точки зору групової динаміки, можна дійти цікавих висновків. Якщо розглядати внутрішню організацію жінки як "життєвий простір" або "поле", яке взаємодіє з іншими, то, звісно, що інші "життєві простори" можуть перетинатися з нею, співіснувати, проникати, впливати, навіть тиснути, що залежить від рівня напруги між ними. І якщо жінка має та впевнена в своїх власних цінностях, установках, життєвих цілях, мотивах, здатна до самокритики, є цілісною як особистість, наврядчи інші "поля" або "життєві

простори” матимуть вплив, змінюватимуть її індивідуальну польову динаміку, нав’язуватимуть свої життєві сценарії. Тобто, головний чинник, – це воля жінки, сформована в умовах власного, усвідомленого інформаційно-енергетичного змісту. Присвоєння цього змісту відбувається через процеси переосмислення, прийняття за своє. Тобто, ідеться про усвідомленість жінки, а не лише про її свідомість.

Розвиваючи питання середовища жінки як фактору впливу на її вибір, варто зосередитися на меседжах суспільства, тенденціях, трендах у соціальних мережах і медіа. Досліджуючи ґендерні питання і феномен чайлдфрі, українські психологи слушно зауважують на таких факторах вибору жінок як *можливості*. На їх думку “сьогодення європейської людини відрізняється безліччю відкритих можливостей. Суспільство прийшло до того, що людина повинна мати вибір. Особистість вільна у виборі професії, стилю життя, сексуальної орієнтації, партнера, хобі, вільна бути дивною, приєднуватись до певної субкультури. Суспільство більш-менш дозволяє особистості робити вибір. Звичайно, залишається багато нетерплячих та агресивних людей, але загалом сучасне європейське суспільство, до якого ми прагнемо інтегруватися, дозволяє особистості робити вільний вибір в усіх сферах, однак не в бажанні мати дитину. Людина, особливо жінка, яка заявляє оточуючим про своє небажання мати дитину, підлягає суспільному осуду. Але таких людей стає все більше (<...>) При цьому йдеться не про тих людей, які свідомо відкладають народження дитини на потім, та тих, хто не може мати дітей, а про тих, хто не бажає їх мати взагалі” [6, 138]. Поділяючи наведену точку зору щодо вибору жінки, в контексті нашого дослідження важливим аспектом вибору є її небажання мати дітей та нездатність мати дітей з різних причин. Зауважімо, що обидві категорії жінок можуть ідентифікувати себе як чайлдфрі. Проте, відрізняє їх вольова ознака вибору. В першому випадку, вибір усвідомлений і вольовий, тоді як в іншому – вибір усвідомлений, проте вимушений, є наслідком фізіологічних особливостей (наприклад, безпліддя). Припустимо, жінка приймає життєві обставини,

погоджується і відмовляється від материнства. Оскільки, на наш погляд, материнство як роль або архетип може реалізовуватися шляхом усиновлення або в інший соціально корисний спосіб.

Тож, коли жінка робить вибір бути без дітей, це означає, що вона прийняла свідоме рішення не мати дітей. Цей вибір може мати різні значення та наслідки, як особистісні, так і соціальні. Ось кілька аспектів, які слід враховувати:

1. *Особиста автономія та розширення можливостей.* Вибір бути без дітей часто відображає бажання жінки самостійно управляти своїм життям і тілом. Це означає прийняття рішень, які відповідають її особистісним цінностям, цілям і прагненням, а не піддаватися тиску суспільства чи очікуванням щодо материнства.

2. *Зосередження на особистісному та професійному розвитку.* Багато жінок, які вирішили залишитися без дітей, надають перевагу кар'єрі, освіті, подорожам чи іншим особистим справам. Цей вибір дозволяє їм розподіляти свій час, енергію та ресурси для досягнення цих цілей без обов'язків, які приходять із материнством.

3. *Уподобання способу життя.* Рішення залишатися чайлдфрі також може бути пов'язане з уподобаннями способу життя. Деякі жінки можуть цінувати свободу, гнучкість і спонтанність, виявляючи, що материнство може обмежити їхню здатність насолоджуватися цими аспектами життя.

4. *Соціокультурні фактори.* На вибір бути чайлдфрі можуть вплинути суспільні зміни та культурні наративи. У багатьох культурах зростає визнання різних життєвих шляхів, включаючи рішення не мати дітей. Ця зміна може надати жінкам можливість робити вибір, який відображатиме їхні особисті переконання та цінності, а не відповідатиме традиційним очікуванням.

5. *Екологічні та економічні міркування.* Деякі жінки можуть вибрати життя без дітей через занепокоєння щодо перенаселення, екології, кліматичних змін або економічних наслідків виховання дітей. Це рішення

може відображати почуття відповідальності перед суспільними та глобальними проблемами.

6. *Психологічне благополуччя.* Для деяких жінок відсутність дітей асоціюється з вищим рівнем психологічного благополуччя. Вони можуть відчувати менше стресу, пов'язаного з батьківськими обов'язками, і вони можуть мати більше часу для догляду за собою та особистого розвитку, що сприяє їхньому загальному щастю.

7. *Соціальні відносини*. Деякі жінки можуть виявити солідарність і зв'язок з іншими, хто поділяє подібні цінності, водночас вони можуть зіткнутися з нерозумінням або стигмою з боку тих, хто не підтримує їхній вибір.

8. *Виклик традиційним нормам*. Вибір бути без дітей часто кидає виклик традиційним нормам жіночності та материнства. Це можна розглядати як утвердження ідентичності, яке виходить за межі звичайних ролей, які жінки історично повинні були виконувати.

Наприкінці відзначимо, що коли жінка вирішує залишитися без дітей, це є багатогранним і поетапним рішенням, яке охоплює її цінності, вибір способу життя та перспективи особистої реалізації. Цей вибір може служити потужним твердженням про свободу волі, ідентичність та еволюцію ролі жінок у суспільстві. Важливо визнати та поважати цей вибір як законний і дійсний шлях, який сприяє різноманітному досвіду жіночого життя. Це випливає з її природного права людини розпоряджатися своїм життям і своїм тілом. Інша сторона питання, це наслідки гуманістичного підходу, дослідження яких в площині наук антропологічної філософії, права, демографії, соціології, фізіології людини, генетики людини, медицини та ін.

1.3. Емоційний стан жінок, які обрали усвідомлену бездітність

Ймовірно, вибір жінки не мати дітей може мати свої психологічні наслідки, що позначаються на емоційному стані та ментальному здоров'ї. Якою є реакція жінки на ці наслідки – питання, що залишається часто за

лаштунками. На нашу думку, достовірну відповідь можна отримати або запитавши жінку або знайти в емпіричних дослідженнях, які базуються на клінічних матеріалах, наприклад, результатах консультування або проведеної терапії, а також опитування, інтерв'ю, бесід. Так, за повідомленням американського психоаналітика Р. Харінгтон, жінки, які вирішили залишитися без дітей, часто зазнають стигматизації. Вважається, що вони йдуть проти соціально прийнятої "жінки-вихователькі" та очікування, що дівчата виростуть, щоб стати матерями [40].

У загальному сенсі під стигматизацією розуміють процес, за допомогою якого позначка чи ознака, що культурно розуміються як знецінені та дискредитуючі, визнаються або застосовуються до особи чи групи осіб іншою більш впливовою групою осіб. Вважається, що стигматизація, що здійснюється через взаємодію, включає в себе поєднання негативних стереотипних переконань, упередженого ставлення та дискримінаційної поведінки щодо позначених осіб [58]. Стигма як психологічне явище визначається як знак сорому, ганьби чи осуду, який призводить до того, що людину відкидають, дискримінують і виключають з різних сфер життя суспільства (ВООЗ) [23]. Тож, реакція (а в подальшому і психічний стан) жінки на такі прояви суспільної поведінки або її найближчого оточення вочевидь залежить від її впевненості в своєму виборі, мотивації та емоційної стійкості, розуміння своїх життєвих цілей та шляху їх досягнення тощо.

Цікаво, як може проявлятися стигматизація в повсякденному житті сучасних жінок, які обирають не бути матерями або, навпаки, бути матерями. Наприклад, за коментарями британських медіа The conversation UK, зміни ідентичності, які відбуваються, коли жінки стають матерями, можуть вплинути на дружбу, особливо між батьками та людьми, які не є батьками. Підтримувати стосунки з іншими може бути складно, водночас керуючи потребами догляду за маленькою дитиною. Для друга без дітей поява дитини може стати перешкодою для спілкування. Незважаючи на всі недоліки, як зауважується, соціальні мережі допомагають змінити дискусію. Варіант бути

без дітей стає все більш помітним і навіть відзначається через такі кампанії (платформи), як We Are Childfree. Перегляд онлайн-спільнот однодумців зі схожими життєвими траєкторіями може показати вам, що стати батьками – не єдиний вихід, і запевнити вас, що ви не самотні, який б шлях не обрали [50]. Тобто, розглядаючи питання стану ментального здоров'я жінок, які обирають не мати дітей, важливим є їх середовище, життєвий і культурний контексти, в яких вони живуть. На наше глибоке переконання, психологічні ризики щодо будь-яких рішень жінки існують завжди, Оскільки і середовище, і контекст є мінливими. Проте, цілісність особистості жінки, її збалансована самооцінка є тим, що може суттєво знизити вплив цих ризиків і формувати в неї психологічно зрілі реакції.

Окрім цього, розглядаючи різні сторони вибору жінок не мати дітей, звернення до психічного стану як їх властивостей зумовлено не лише психологічними наслідками вибору, а й іншими чинниками. Зокрема, психічний стан як категорія в психології і індивідуальна характеристика, окреслює срединні властивості жінки, а також темпоральні межі її вибору не мати дітей. Припустімо, що жінка робить вибір, який може змінити з часом, тоді риторика про усвідомлену бездітність стає умовною. Тільки якщо вона не вдалася до стерилізації, коли вибір стає незворотнім, або досягла фізіологічних якостей, коли народження дітей не можливе. Про її вибір ми дізнаємось з її образу життя без дітей, що демонструє її вибір, її неозвучене рішення – вибір подумки або, навпаки, заяви під час консультацій з психологом, відповіді під час опитування, повідомлення в соціальних мережах, участь у спільнотах, рухах і будь-яких інших дій жінок, з яких можна робити висновки про їх вибір – це усе може бути тимчасовою і, навіть, ситуативною поведінкою. З цієї причини ми і звертаємось до категорії емоційний стан або психічний, тому що його характеристики показують рівень усвідомленості бездітності.

Вважаймо, іншою стороною вибору жінки є власне її задоволеність вибором або навпаки. Щоб зрозуміти, чи залежить щастя жінки від вибору усвідомленої бездітності, звернімось до результатів релевантних робіт. Одне з досліджень проводилося польською колегою А. Бєнь та іншими в першому кварталі 2014 року і включало 108 жінок у Люблінському воєводстві Польщі, які залишилися бездітними за власним бажанням. Критерієм включення було свідоме рішення жінки не мати дітей, не пов'язане з безпліддям або проблемами зі здоров'ям, які є протипоказанням до вагітності. Дослідження схвалено Комітетом з біоетики Люблінського медичного університету. Використані інструменти дослідження включали: анкети WHOQOL-Bref (World Health Organization Quality of Life-Bref), SWLS (Satisfaction with Life Scale). За результатами дослідження загальний стан здоров'я жінок був дещо кращим, ніж загальна якість життя: 3,89 проти 3,85. Жінки відчували найвищу якість життя у фізичній сфері та трохи гіршу у соціальній, екологічній та психологічній сферах [53]. У цій роботі фактично верифікується існуюче твердження, що "батьки значно щасливіші та користуються більшим суспільним визнанням, ніж ті, хто не має дітей, і що бездітність призводить до почуття невдачі та розчарування, що негативно впливає на благополуччя" [38]. Також, констатуються висновки про те, що "стосунки мають сильніший вплив на психологічне благополуччя, ніж батьківство" [62]. Повідомляється результат дослідження, проведеного серед американського населення. Воно показало, що бездітні особи заробляли більше та накопичили більше багатства, ніж ті, хто мав дітей. Ці результати вказують на один значний фактор, що впливає на якість життя та добробут бездітних дорослих [52]. Узагальнюючи власні та беручи до уваги наведені та інші авторські результати, польські дослідниці підсумовують: "аналіз зв'язків між задоволеністю життям і вибраними соціально-демографічними факторами в представленому дослідженні показав, що задоволеність життям бездітних жінок залежить від їх віку, місця проживання, освіти, сімейного стану та матеріального становища (<...>) Деякі висновки вказують на те, що,

незважаючи на переконання жінок у своєму виборі залишатися бездітними, і незважаючи на їх високу якість життя та задоволеність життям, деякі довгострокові наслідки повинні враховуватися. Так, у бездітних жінок може бути більша ймовірність погіршення фізичного та психологічного здоров'я, життєздатності та соціального функціонування в старості. Тому доцільними є ранні профілактичні заходи, націлені на цю групу жінок, спрямовані на вирішення поточних проблем зі здоров'ям та запобігання погіршенню стану здоров'я в майбутньому. Це може включати розробку та впровадження відповідних стратегій охорони здоров'я, зосереджених на бездітних жінках та їхніх особливих потребах" [53]. На наш погляд, зроблені висновки в цьому та згадуваних у ньому дослідженнях мають значущість не тільки для розуміння, виявлення психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, а й для подальших ініціатив психологів, їх асоціацій щодо обміну спостереженнями задля подальших рекомендацій подолання можливих психологічних і інших наслідків поведінкового вибору жінок, та в цілому – створення щасливих життєвих сценаріїв.

Отримані нами результати в цьому розділі свідчать, що суттєвим для розуміння психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність є комплекс індивідуальних властивостей жінки, які характеризують її внутрішню організацію, процеси та психічний стан, її ставлення до материнства та себе в ролі (архетипі) матері в період її життя, коли вона робить вибір не мати дітей зі зрозумілих їй мотивів і фактично відмовляється від своєї репродуктивної функції. Тож, однією з ключових властивостей жінки є її вибір (або поведінковий вибір). Так, вона проявляє свою волю не мати дітей.

Виходячи з теоретичних і концептуальних основ вибору, беручи до уваги ідеї та емпіричні докази К. Левіна, який досліджував соціальну поведінку (є основою поведінкового вибору) з точки зору групової динаміки, ми робимо такі висновки. Головним психологічним чинником у виборі жінки не мати дітей є її воля, сформована в умовах власного, усвідомленого

інформаційно-енергетичного змісту. Так, якщо внутрішню організацію жінки розглядати як “життєвий простір” або “поле”, яке взаємодіє з іншими, то, звісно, що інші “життєві простори” можуть перетинатися з нею, співіснувати, проникати, впливати, навіть тиснути, що залежить від рівня напруги як між ними, так і напруги самих оточуючих полей. І якщо жінка має та впевнена в своїх власних цінностях, установках, життєвих цілях, мотивах, здатна до самокритики, є цілісною як особистість, наврядчи інші “поля” або “життєві простори” матимуть вирішальний вплив, змінюватимуть її індивідуальну польову динаміку, нав’язуватимуть свої життєві сценарії. Присвоєння того, що жінка визнає своїм, відбувається через процеси осмислення та/або відчуття, прийняття наведеного вище за своє. Тобто, ідеться про усвідомленість жінки, а не лише про її свідомість.

На основі власних спостережень і умовиводів інших, ми схильні думати, що жінки обирають усвідомлену бездітність беручи до уваги існуючі можливості професійного та особистісного розвитку, а також виклики глобального контексту. Наприклад, рушійною силою є бажання жінки самостійно управляти своїм життям і тілом, а також її зосередження на особистісному та професійному розвитку. Окрім цього, уподобання способу життя, в якому материнство не обмежує їхню здатність насолоджуватися цими аспектами життя теж є тенденцією. Різні прояви гедонізму також можна спостерігати у сучасних жінок. Соціокультурні фактори, екологічні та економічні міркування повільно, проте впевнено займають місце в свідомості жінок. Для деяких жінок відсутність дітей асоціюється з вищим рівнем психологічного благополуччя. Зрештою, вибір жінки може бути її маніфестом, викликом традиційним нормам.

Коли жінка вирішує залишитися без дітей, це є багатогранним і поетапним рішенням, яке охоплює її цінності, вибір способу життя та перспективи особистої реалізації. Цей вибір може служити потужним твердженням про свободу волі, ідентичність та еволюцію ролі жінок у суспільстві. Важливо визнати та поважати цей вибір як законний і дійсний

шлях, який сприяє різноманітному досвіду жіночого життя. Це випливає з її природного права людини розпоряджатися своїм життям і своїм тілом. Інша сторона питання, це наслідки гуманістичного підходу, дослідження яких у площині наук антропологічної філософії, права, демографії, соціології, фізіології людини, генетики людини, медицини та ін.

РОЗДІЛ 2.
ФЕНОМЕН УСВІДОМЛЕНОЇ БЕЗДІТНОСТІ В РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТАХ

2.1. Досвід США: демографічні та соціологічні концепції “Childfree” як передумови вибору жінок

Очевидно, що середовище жінки (в тому числі медіа, соціальні мережі), оточення, освіта, досвід, патерни та/або травми з дитинства та інше так чи інакше може зумовлювати психологічний вибір жінок не мати дітей. Утім, на наш погляд, ні що так не впливає на поведінковий вибір як культурний контекст. Наприклад, *мова* включає слова з їхніми значеннями. Слова “усвідомлена бездітність” і “чайлдфрі” ніби то є близькими за значенням, але мають різне емоційне забарвлення, бекграунд і, ймовірно, реакцію жінок, на те, що вони означають, виходячи з їх семантики.

На нашу думку, культурний контекст є визначальним, коли об’єктом дослідження є поведінка не лише індивіда, а групи. Ми застосовуємо здебільшого концепцію поведінки соціальної групи, до котрої належать жінки, які обирають усвідомлену бездітність. З цієї причини ми звертаємося до витоків руху childfree, щоб з’ясувати декілька методологічно значущих питань:

- ідеї та цінності, що поділяють учасниці цього руху та/або не пов’язані з цим жінки, які обирають бути вільними від дітей на прикладі американського та європейського досвіду;
- підтвердження або спростування припущення, що вибір усвідомленої бездітності розкриває природу їх волевиявлення щодо материнства як парадигма персонального розвитку жінок залежно від культурного контексту.

Американські дослідниці Карен Оппенгейм Мейсон та ін. аналізували зміни між 1977 і 1985 роками у ставленні жінок і чоловіків до сімейних ролей жінки. За їх твердженням, незважаючи на припущення про те, що негативна реакція на фемінізм відбулася наприкінці 1970-х і на початку 1980-х років, і докази минулих досліджень про можливе уповільнення зміни гендерно-рольового ставлення, дані показують значне зростання професійних поглядів на роль дружини та матері серед обох – жінок і чоловіків. Більша частина цих змін відбулася всередині спільнот, ніж через наступність спільнот. За винятком жінок, які закінчили коледж, чия підтримка гендерної рівності була високою в обидва періоди, профеміністська тенденція спостерігалася приблизно однаково в усіх соціально-демографічних підгрупах населення, хоча навіть у 1985 році чоловіки були менш феміністично орієнтовані, ніж жінки [46]

За повідомленням іншої американської дослідниці К. Доннеллі та ін., “з 1977 по 2012 рр. ставлення дорослих до ролі жінок у **США** (виділено нами – *Х.П.*) стало значно більш егалітарним, у тому числі з кінця 1990-х років. (<...>) У 1977 році 68% вважали, що «дитина дошкільного віку, ймовірно, постраждає, якщо його або її мати працює”; у 2012 році цей показник знизився до 35% (зниження на 33 відсоткові пункти, або на 51% менше, і також менше, ніж у 1998 році, коли було 42%). Дві третини (66%) респондентів у 1977 році погодилися, що “набагато краще для всіх учасників, якщо чоловік досягає успіху поза домом, а жінка піклується про дім і сім’ю”, знизившись до 32% до 2012 року (34 відсоткові пункти) скорочення, або на 48% менше, а також менше, ніж у 1998 р., коли було 34%). У 1977 році 49% погодилися, що “працююча мати може встановити такі ж теплі та надійні стосунки зі своїми дітьми, як і непрацююча мати”. У 2012 році 72% погодилися (збільшення на 23 відсоткові пункти або на 47% більше, а також трохи більше, ніж 68%, які погодилися в 1998 році). Таким чином, у кожному випадку егалітарне ставлення до ролі жінки змінилося від думки меншості до думки більшості серед дорослих США між 1970-ми та 2010-ми роками” [24].

Доктор Е. Блекстоун, жінка без дітей, співавторка блогу we're {not} have a baby [64] і національно визнаний експерт із вибору без дітей, представляє остаточне дослідження історії та поточного зростаючого руху дорослих, які вирішують відмовитися від батьківства (2019). Е. Блекстоун, вивчає childfree вибір з 2008 року, вибір, який вона та її чоловік вже зробили впевнено та щасливо. Використовуючи власні та чужі дослідження, свій особистий досвід, професор заглиблюється в рух Childfree від його зародження до сьогодні, досліджуючи стать, расу, сексуальну орієнтацію, політику, захист навколишнього середовища та фемінізм, позбавляючись хибних уявлень навколо небатьків і розкриває все ще радикальну думку про те, що підтримка чайлдфрі може призвести до кращого життя та суспільства для всіх [29]. У 2017 році в своєму блозі та на сторінках американського онлайн видання Huffpost експертка з питань вибору Childfree звертається до своїх читачів з таким повідомленням:

“Я ніколи не любила брати на себе зобов’язання надто наперед.

У старшій школі у мене був хлопець, який завжди хотів будувати плани на наступні вихідні під час вихідних, якими ми насолоджувалися в даний момент. Мені не подобалося відчувати себе прикутим. Що, якщо з’явиться щось дивовижне, про що я ще не знала? Що, якщо наступного тижня мені не хочеться? Що, якби я передумала? Його спроби спланувати мій час здавалися спробами контролювати його. Зайве говорити, що стосунки не тривали.

У коледжі я обрала спеціальність, вибравши варіант, який мав найменшу кількість кредитів, хоча я закінчила навчання з більшою загальною кількістю кредитів, ніж вимагається для мого ступеня. Я не могла обмежитися лише однією сферою дослідження, коли там було стільки цікавого для вивчення! Після коледжу структура роботи з 9 до 5 змусила мене повернутися до школи, щоб отримати ступінь доктора філософії, я сподівалася, що це дасть мені можливість працювати так, коли і як я хочу. Здебільшого це зроблено, і я отримала кар’єру, яка мені подобається.

Мої 20+ років шлюбу є, мабуть, найдовшим зобов'язанням, яке я коли-небудь брала – і вільними, і більшу частину часу, щасливими.

Коли я одружувалася, я припускала, що скоро з'являться діти. Ви знаєте; кохання, шлюб, дитяча коляска – все це. Ми з чоловіком одружилися в ранньому віці – мені було лише 22, йому 23 – тож у нас було багато часу. Але моє стандартне "Я надто молода" у відповідь на безперервне "КОЛИ У ВАС БУДУТЬ ДІТИ?!" запити перестали звучати розумно, коли мені виповнилося 35.

Для нас, як виявилося, відповіді ніколи не було.

Дорога Чайлдфрі подобається не всім. Довірся мені; Я чую крики Егоїстка! Дурна! Декадент! голосно і чітко. Але для людини, яка чинить опір плану більш ніж за тиждень наперед, перебування 18+ років із людиною, яка, я була б упевнена, що мені сподобається, але не була упевнена, що мені хотілося б, це звучить як тюремний вирок.

Я хотіла свободи й незалежності, які, як я хвилювалася, може задушити батьківство. Я хотіла, щоб кожен день був Днем Незалежності. І знаючи, що я хочу цього, найбільш егоїстичним, що я могла б зробити, як мені здавалося, було б привести у світ когось, кому я потрібна, мабуть, більше, ніж будь-хто, але якому я не був певен, що зможу посвятити себе.

Я роблю свою роботу (навіть добре, я б зазначила). Я роблю внесок у добробут моєї громади, приділяючи свій час як волонтер і жертвуючи на важливі для мене справи. Я відчуваю турботу про інших і глибоко переживаю за соціальну справедливість і рівність. Я підтримую тісні дружні стосунки та міцний зв'язок із сім'єю. Я плекаю шлюб, який має для мене значення.

Це стосунки, переконання та зобов'язання, яким я із задоволенням присвятив себе. Якщо ці речі відносять мене до категорії егоїстичних, дурних чи декадентів, то я приймаю цей ярлик. Для жінки без дітей кожен день є Днем Незалежності. І я люблю це." (переклад наш – *Х.П.*) [29]

Аналіз наведеного повідомлення наводить нас на роздуми про ще одну сторону свободи як цінності – психологічну незалежність. Ймовірно, що для деяких сучасних жінок шлях задоволення їх потреб не передбачає таких довгострокових зобов'язань як материнство.

Про стан питання сьогодні повідомляє дослідження Американського дослідницького центру Pew, проведене в 2021 році. За його даними, зростаюча частка дорослих людей у США, які ще не є батьками, кажуть, що навряд чи коли-небудь матимуть дітей, і їхні причини варіюються від простого небажання мати дітей до занепокоєння щодо зміни клімату та навколишнього середовища. Приблизно 44% тих, хто не є батьками, у віці від 18 до 49 років кажуть, що малоймовірно або взагалі неможливо, що вони колись матимуть дітей, що на 7% більше порівняно з 37%, які сказали те саме в опитуванні 2018 року. Тим часом 74% дорослих молодше 50 років, які вже є батьками, кажуть, що навряд чи будуть мати більше дітей, і це практично не змінилося з 2018 року. Серед бездітних дорослих, які кажуть, що у них є інші причини думати, що вони не матимуть дітей у майбутньому, жодної однієї причини не виділяється. Приблизно два з десяти (19%) кажуть, що це через медичні причини, 17% кажуть, що це через фінансові причини, а 15% кажуть, що це тому, що вони не мають партнера. Приблизно кожен десятий каже, що причиною того, що він не планує мати дітей, є його вік або вік партнера (10%) або стан світу (9%). Ще 5% посилаються на екологічні причини, включаючи зміну клімату, а 2% кажуть, що їхній партнер не хоче дітей. Матері та батьки зазвичай наводять подібні аргументи, щоб сказати, що вони навряд чи будуть мати більше дітей, але матері частіше, ніж батьки, згадують медичні причини (27% проти 16%), тоді як батьки частіше, ніж матері, посилаються на те, що вже мають дітей (18% проти 6%) [30].

Тож, "цінність як мотив" [51], а життєвий час як цінність. Спираючись на соціологічні дані в розглянутих нами дослідженнях, а також сучасні дослідження про людські цінності та мотивацію, наприклад автора Дж. Д. Пінкуса, ми робимо висновки, що людські цінності зазнають змін. У цьому

випадку, в сторону ще більшої індивідуалізації, що ґрунтується на особистісних потребах. Задоволення цих потреб окреслюється в тому числі часовими межами, наприклад, кар'єра жінки. Або діяльність жінки передбачає особливу організацію її життя, наприклад, наука, письменництво, художня творчість, винахідництво, воєнна справа, астронавтика. Така самореалізація у поєднанні з материнством потребує високорозвинутий емоційний інтелект, здатність до саморегуляції, гнучкість та ін. Очевидно, що жінки, як і чоловіки цінують свій час не лише в контексті тайменеджменту, а й в цілому – як важливий життєвий ресурс. Відносно тривалості людського життя час минає безповоротно. Він не може бути відновленим як інші природні ресурси. І тому, всі, хто досліджує різні сторони часу, замислюються над тим, як можна його “уповільнити” або ним розпоряджатися. Тож, ефективне розпорядження часом або кажучи простими словами – життям і стало одним з конструктів поведінки сучасної жінки. Як наслідок – її життєві вибори.

Беручи до уваги результати наведених досліджень, можна окреслити ідеї та цінності, що поділяють учасниці цього руху та/або не пов’язані з цим жінки, які обирають бути вільними від дітей на прикладі американського досвіду. Основоположними ідеями і цінностями є *свобода* вибору, гендерна рівність і можливість розпоряджатися своїм *життєвим часом* виходячи зі своїх власних уподобань, бажань і потреб.

2.2. Досвід країн Європейського Союзу (на основі результатів психологічних досліджень у Франції, Португалії, Швеції)

Про вибір жінок щодо материнства в країнах Європейського Союзу можуть також розказати дані Євростату про співвідношення народжуваності до кількості жінок (рис. 1.4). У 2022 році загальний показник народжуваності становить 1,83 дитини на жінку у **Франції** та 1,50 дитини на жінку в усьому Європейському Союзі з 27 країн [62].

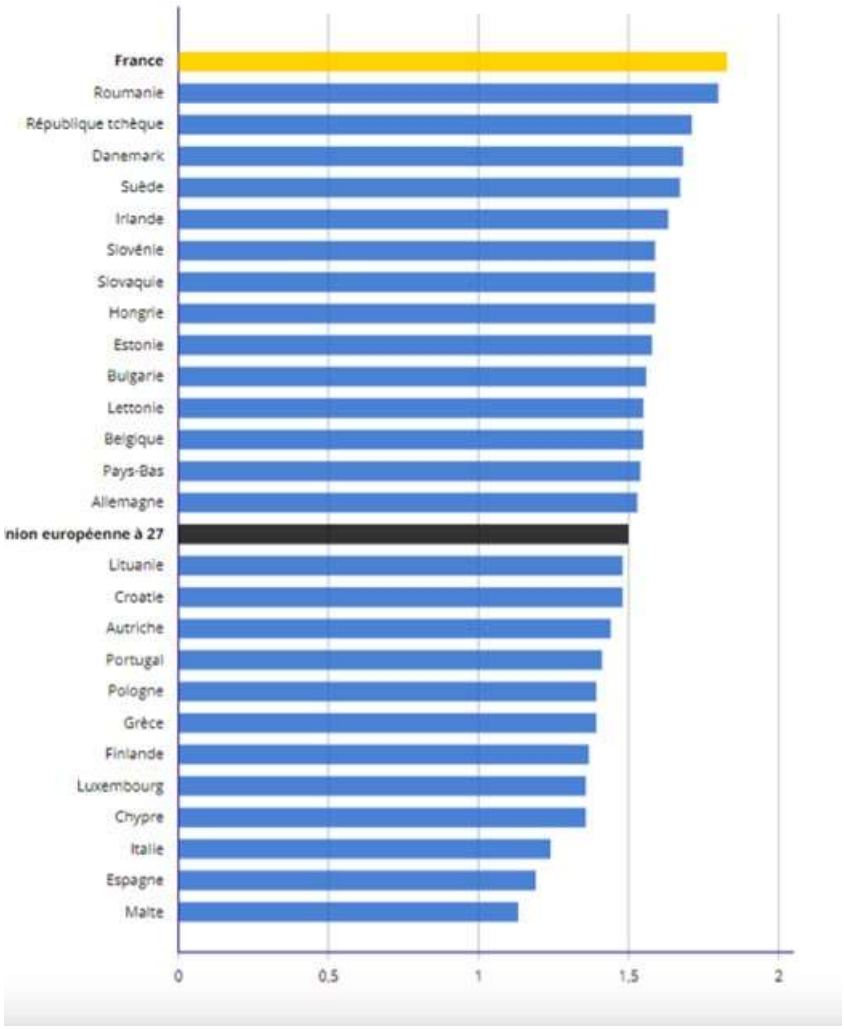

Рис. 1.4. Дані Євростату про співвідношення народжуваності до кількості жінок

Хоч демографічні дані, народжуваність не є предметом нашого дослідження, втім, на нашу думку, саме вона є індикатором, який пояснює й інші тенденції та психологічні процеси груп, такі як усвідомлена бездітність жінок. З цієї причини, ми звертаємось до досвіду Франції як країни, що має давню історію феміністичного руху; як суспільства з його домінуючими установками про емансипацію жінок; як країни, яка попри попередні факти має найвищий рівень народжуваності серед інших 27 європейських країн (рис. 4). За даними Національного інституту статистики та економічних досліджень у Франції рівень народжуваності в 2023 році знижується для жінок у всіх вікових групах: у віці від 30 до 34 років падає до рівня, якого ніколи не досягали з 1999 року (11,5 дитини на 100 жінок у цій віковій групі

у 2023 році); у віці від 35 до 39 років знизиться до 6,8; у віці 40 років і старше зростає; у віці до 30 років має тенденцію до зниження. У 2023 році на 100 жінок віком від 25 до 29 років народжується 9,2 дитини, порівняно, наприклад, з 10,0 у 2022 році. Загалом, у 2023 році у Франції народилося 678 тисяч немовлят [27], тоді як, наприклад, в Україні понад 187 тисяч дітей [4]. Причини такої різниці, як і поведінки жінок є очевидними.

Не дивлячись на те, що у Франції відсоток жінок, які обирають усвідомлену бездітність достатньо низький порівняно, наприклад, з Німеччиною, інтерес у дослідженнях до питання психології жінок чайлдфрі помітно зростає. Французькі дослідники зауважують на тому, що у Франції немає консенсусу щодо дефініції небажання мати дітей (К. Тін, 2023) [60]. Найбільш близьким може бути термін SEnVol: Sans Enfants Volontairement – без дітей добровільно (переклад наш – *Х.П.*), запропонований доктором соціології Ш. Дебест [31].

За даними дослідження FECOND приблизно 10% французьких жінок не будуть мати дітей протягом свого життя, за власним бажанням або через примус, з яких приблизно 4,3% – за власним бажанням [26]. Тож, переважна більшість, 95%, французів планують життя з дітьми. В інших європейських країнах, таких як Німеччина, де 29% німкень не будуть мати дітей, 20% італійок і 16% австріянок. У Франції це залишається дуже значною меншістю.

За твердженням французьких дослідників, навколо материнства, точніше відмови від нього, виникає новий гедонізм. Найбільш кваліфіковані жінки, наприклад, можуть сподіватися на соціальне визнання через свою роботу, а не через набуття статусу матері. Після того, як жінки освоюють своє відтворення, навчаються, знаходять себе на ринку праці, претендують на фінансову незалежність, материнство вже не є природним явищем, а реальною рефлексією [25]. За твердженням авторів, це відхилення від норми можна жорстко кваліфікувати. Ці жінки можуть бути стереотипними, маргіналізованими, сприйматися з підозрою чи навіть поблажливістю [55].

Якщо французькі дослідниці акцентують увагу на ідеях фемінізму, емансипації жінок, гендерній рівності як глобальних передумовах вибору жінок утримуватися від дітей, то португальські дослідниці зважають на пронаталістський культурний контекст (фон) психології поведінки жінок. Пронаталізм розглядає батьківство як норму. Втім, за даними одного з досліджень, проведеного в **Португалії** (Ф. Сальгадо та С.І. Магальяс, 2024), сучасні жінки мають *свої* (курсив наш – *Х.П.*) уявлення про материнство. Цінуючи свою професійну кар'єру та академічну підготовку як частину свого шляху до самореалізації, деякі учасниці дослідження (з восьми резиденток Португалії, які взяли участь, віком від 23 до 45) стверджують, що в основі їхнього вибору не мати дітей лежить пошук більшої свободи: “Якби у мене були діти, я б не могла б так присвятити себе професійним аспектам мого життя... Я не могла б вчитися так далеко”, – розказує 44-річна заміжня жінка [56]. Загалом, те, що материнство не є частиною проєктів цих жінок, також є важливою та достатньою причиною залишатися без дітей [43].

У дослідженні Ф. Сальгадо та С.І. Магальяс приділяється увага не тільки різним соціальним, психологічним сторонам вибору жінок (наприклад, їх мотивам, соціальним наслідкам вибору тощо), а й медичному супроводу їх вибору. А це означає, вони пішли далі, за їх вибором є раціональні, логічні умовиводи. Так, говорячи в інтерв’ю про свободу та їх репродуктивний вибір жінки чайлдфрі вважають тимчасові методи контрацепції недостатніми та розглядають більш постійне рішення, наприклад, хірургічний процес добровільної стерилізації. Одна з них, наприклад, стверджує: “Перев'язка маткових труб була б цікава гіпотеза… це те, про що я хотів би поговорити зі своїм сімейним лікарем, щоб дізнатися, що вона думає про це…” (28 років, неодружена). За повідомленням дослідниць, опитані також підвищують обізнаність щодо існуючої гендерної асиметрії щодо уникнення небажаного батьківства, заявляючи, що відповідальність за контрацепцію лежить на всіх людях із жіночим началом: “Я думаю, що вся відповідальність лягає на жінок... ми всі знаємо ту історію про те, що чоловічі таблетки не

перевіряються… така ситуація повинна бути розглянута далі... Щодо контрацептивів, я вважаю, що ми обмежені і повинні покласти відповідальність на чоловіків зі свого боку" (41 рік, одинока). Що стосується процесу добровільної стерилізації, опитані заявили, що медичні працівники, з якими вони встановили контакти швидко відмовили в їхніх клопотаннях про це провадження, аргументуючи це тим, що вони можуть передумати мати дітей або інше – вони повинні були б це зробити за бажанням майбутнього партнера мати дітей. "Щодо хірургічних втручань, то мені 27 років, я не маю дітей, і у цій країні немає жодного лікаря, який би хотів мене обслуговувати запит на перев'язку маткових труб, жодного… принаймні ті, з ким я спілкувалася завжди говорять мені такі речі, як "Якщо майбутній партнер захоче мати дітей… ви можете змінити свою думку через кілька років". (27 років, зустрічається). Щодо цього аргументу, більшість інтерв'ю дають зрозуміти, що вони припинили б свої інтимні стосунки замість того, щоб змінити їх бездітний вибір, щоб задовольнити бажання свого партнера мати дітей. "Зазвичай з самого початку стосунків я дуже чітко даю зрозуміти, що так не хочу мати дітей... Сталося так, що двоє моїх колишніх партнерів сказали мені, що хочуть стати батьками, і це була причина для мене сказати: "Добре, значить, усе закінчилося" (41 років, одинока). Більше того: "Якщо будь-які стосунки повинні припинитися через те, що я не хочу, а через те, що він хоче мати діти, тому це закінчується… Я щиро вважаю за краще припинити стосунки, щоб людина могла знайти те, що шукає... тому що я можу мати дітей, але я щиро не хочу" (25 років, одинока) [56].

Також, ми знайшли цікавим і методологічно значущим одне з досліджень ситуації в північних європейських країнах, зокрема в **Швеції** (Б. Гоглунд та І. Хілдінгссон, 2023). Воно проведене на основі 23 індивідуальних інтерв'ю (21 жінки і 2 чоловіків) протягом 2020-2021 років та присвячене різним психологічним сторонам їх життя і вибору не мати дітей. Фактично, автори висвітлюють цінності цих людей – свободу, незалежність і можливість керувати власним часом у повсякденному житті та визнати

молоде покоління більш відкритим до людей без дітей. Утім, найцікавішим є саме психологічні особливості цих людей. Так, за зібраними даними “дуже небагатьом інформантам бракувало чіткої *причини вибору життя без дітей* (курсив наш – *Х.П.*). Більшість інформантів описували дітей як поняття, окреме від себе. Кілька з них пояснили свою причину утримання від участі мати дітей тим, що вважали дітей нецікавими і тим, чого їм не бракувало або чого вони не прагнули. 44-річна жінка повідомила: “Я ніколи не цікавилася дітьми і не сумую за ними”. Інші говорили, що в дітях немає нічого такого, що їх приваблює стверджували, що “люди з дітьми витрачали багато часу та енергії на них”. Деякі інформанти згадували, що їм було не комфортно серед дітей або “навіть не любили їх”. Деякі інформанти мали негативний досвід травми в дитинстві; один згадав про сексуальне насильство з боку товаришів по грі. Деякі з інформантів мали психологічні розлади, такі як депресія і посттравматичний стрес розлад, який вплинув на їхній вибір бути без дітей. Одна 32-річна жінка та одна 35-річна жінка згадали ситуацію в світі, особливо щодо перенаселення та навколишнього середовища, що проілюстровано цією цитатою: “Цей світ не є гарним місцем для прибуття”. Декілька інформантів описали пари з дітьми в яких, здавалося, брав на себе більше обов’язків по догляду за дитиною чоловік, який вважався нерівним і пасткою для жінок. Бідність і брак фінансів згадувалися як негативна сторона батьківства.” [42].

Також, за повідомленнями шведських дослідниць, деякі інформанти описали своє *дитинство* (курсив наш – *Х.П.*) як гарне і відносно стабільне. Інші описували своїх батьків як неемоційних людей, які в деяких випадках викликали почуття пригніченості у своїх дітей. Одна жінка сказала, що її мати була “твердою і холодною”, що вона боялася її в дитинстві. Деякі інформанти не були виховані обома батьками, оскільки вони розлучилися. <...> Інший інформант вважав концепцію сім'ї “дивною і неприємною” і не любив рости в сім'ї. Більшість інформантів мали братів і сестер та/або зведених братів і сестер. Їхні стосунки часто переходили від близькості до

нестабільності або вони програвали дотик з часом. 32-річна жінка мала брата або сестру з нервово-психічним розладом, і вона описала дитинство як хаотичний час, кажучи: “Я почувалася непоміченою моїми батьками, оскільки мій брат і сестра вкрали так багато часу і мою підтримку та мої особисті потреби”. Гра в “дім” у дитинстві не була поширеною серед інформантів; так само грати з лялькою, здавалося, не цікавили їх. Тоді як їхні однокласники сприймали як належне, що вони це зроблять дітей у майбутньому, деякі інформанти назвали це неможливим для них уявити. У деяких інформаторів виникли труднощі в контактуванні з іншими дітьми і вважали, що їхні батьки повинні були дати їм кращу впевненість у собі; 32-річна жінка сказала: “Моя мама повинна дати мені цінну та стабільну підтримку в дитинстві, щоб я могла формувати мою впевненість у собі”.

Також, заслуговує на увагу *негативний досвід життя без дітей* (курсив наш – *Х.П.*), висвітлений у шведському дослідженні. Так, деякі з інформантів-учасників не мали негативного досвіду в житті без дітей. Кілька інших описали багато таких переживань, такі як запитання інших, зустріч з вузькістю поглядів на людей, які ведуть життя без дітей і піддаються тиску оточення. Наприклад, 33-річна жінка-інформант сказала: “Людям важко зрозуміти моє рішення обрати життя без дітей, і я отримала так багато негативної реакції, але я думаю це їхня власна внутрішня проблема”. Кілька інформантів наголошували на почутті “дивного” та аутсайдера щодо друзів, які мали дітей. Щоб бути непохитним у такому оточенні, потрібні були сильна незалежність і стійка особистість. Це дозволяє бути чітким у поясненні своїх поглядів і мати вагомі аргументи на користь рішення бути чайлдфрі; інакше люди можуть сказати їм, що їх мотиви були слабкими або неправильними. Як описала одна 26-річна жінка: “Ви маєте бути незалежними та сильними, протистояти їхнім аргументам та чітко захищайте свій вибір”. Деякі інформанти припинили стосунки, які зіпсувалися через їхнє бажання життя без дітей.” [42].

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що питання усвідомленої бездітності та відповідний вибір жінок у Франції, Португалії, Швеції має свою передісторію, психологічні та соціальні передумови, статистику, суспільне реагування. Досвід Франції нам демонструє гарне поєднання ґендерної рівності в суспільстві з його домінуючими установками про емансипацію жінок та, водночас, фертильності країни, яка попри наведені факти прояву фемінізму має найвищий рівень народжуваності серед інших 27 європейських країн і низький відсоток усвідомленої бездітності. Уроки Франції можуть слугувати аргументом, що вибір жінок не мати дітей є новою парадигмою особистісного розвитку, орієнтованого на професійне зростання та задоволення як сенсу життя. Досвід жінок Португалії і їх ставлення до материнства є своєрідною декларацією вільного вибору соціальної ролі жінки в суспільстві та створення усіх необхідних умов задля забезпечення цього вибору. Така поведінка жінок є наслідком пронаталістської культури та освіти, що панувала в цьому суспільстві. В результаті цього, враховуючи можливості професійного розвитку, конкуренцію на європейському ринку праці жінки не лише декларують свій вибір, а й потребують доступ до медичних способів утримання від народження дітей або стерилізації, про що свідчать дослідження. Уроки Швеції та жінки, які обирають не мати дітей, повертають нас у дитинство, до відносин з батьками, до досвіду організації сім'ї та її відносин, а також до питання емоційно-чутливої сфери жінок. Ми навели чимало висловлювань жінок з метою довести, що дійсно є тенденція прагматичного ставлення до материнства як до проєкту, який потребує чимало ресурсів. Водночас, не можна заперечувати той факт, що жінки усвідомлено сприймають глобальні ризики.

2.3. Досвід України: постановка проблеми

У Великій Українській Енциклопедії зазначається, що у сучасній родині традиційні цінності батьківства слабшають на фоні досягнення

ґендерної рівності, залучення жінок до професійної роботи тощо. Модерні принципи розвитку суспільства (плюралізм, індивідуалізація, емансипація, свобода вибору) впливають на шлюбно-сімейну поведінку населення, виконання сім'єю батьківських функцій, систему взаємовідносин батьки – діти. Процес урбанізації та поширення міських сімей, зниження народжуваності та зростання малодітності, нуклеаризація сім'ї вплинули на форми батьківства, сформували його сучасні особливості [2].

За твердженням демографу О. Гладуна, починаючи з кінця 80-тих років XX століття на території України почалося стрімке скорочування народжуваності. Відбулася зміна репродуктивної поведінки населення. Зріс середній вік жінок, які народжують першу дитину. Тепер, – зауважує експерт, жінка перш за все намагається отримати освіту, працевлаштуватися, а вже потім думає про народження дітей. Як підсумок, пари, плануючи 2-3 немовлят, в результаті народжують 1-2. За даними обстежень Держстату, сім'ї, які мають дітей до 18 років, складають 37-40% від загального числа сімейних пар в Україні. Якщо взяти ці сім'ї за 100%, то 75% становлять пари, які виховують одну дитину, 22% мають двох дітей, а 3% – трьох і більше [18].

Тож, усвідомлена бездітність є результатом тривалих трансформацій суспільства, і, на нашу думку, в цілому не є імпульсивним рішенням жінки, наслідком психічних станів, а навпаки, скоріше є зваженим рішенням. Проте, чи є мотиви жінки прийняти таке рішення такими, що зумовлені її власними потребами, а також цінностями, уподобаннями. Слід сказати, що серед українських дослідників немає згоди щодо того, чи є взагалі усвідомлена бездітність стійким явищем в Україні, а відповідний вибір жінок таким, який слід прийняти та поважати. Аналізуючи літературні джерела ми спостерігаємо насамперед диференціацію поглядів поколінь, а також сприйняття тенденції чайлдфрі як негативної в Україні. Звернімось до українських досліджень з цієї проблематики, щоб з'ясувати психологічні сторони питання.

Наприклад, за твердженням М. Малюги, “рух чайлдфрі в Україні став відомий з 2004 року, але ще й досі серйозно не сприймається, оскільки в нашій країні домінуючу позицію займає традиційна мораль людей старшого покоління над світоглядом сучасної української молоді. Напевно тому цей феномен й не вивчається в Україні. Добровільна бездітність спочатку викликала в українців зацікавленість, як все нове та закордонне, подекуди дивування. Але після більш детального ознайомлення з сутніснозмістовим контекстом руху чайлдфрі він почав розглядатися як егоїзм, відмінність від норми, неприродність, безвідповідальність та взагалі, як такий феномен, який суперечить традиційно закладеним основам нашого слов’янського менталітету. Саме через це більшість українців, які свідомо не бажають заводити дітей, відкрито не позиціонують себе як послідовники руху чайлдфрі, не говорять відкрито про свій вибір боячись суспільного осуду, тим паче відкрито його не відстоюють” [11, 23]. В цілому поділяючи думку автора про поки що недомінуючу роль ідеології чайлдфрі серед жінок в Україні, зауважімо, що все ж таки спостерігається тенденція групової поведінки жінок, сприйняття їх свідомого вибору не мати дітей, хоча й дуже повільного.

Так, на думку соціолога О. Стрельник, хоча бездітність є проявом індивідуального вибору внаслідок змін сексуальних норм, розвитку контрацепції та впливу жіночого руху, такий вибір досі сприймається з пересторогою. В публічному дискурсі та деяких наукових джерелах добровільна бездітність розглядається як егоїзм, безвідповідальність, ненормальність та неприродність. У переважній більшості випадків об’єктом таких звинувачень стають жінки, хоча явище добровільної бездітності є більш поширеним серед чоловіків [20]. Авторка також наводить твердження А. Шаповала, який у статті “Чайлд-фрі: новітня загроза зниження народжуваності” хоча і говорить про різноманітні мотиви добровільної бездітності, у підсумку зводить ці мотиви до наслідків психологічної травми або фізіологічної нездатності жінки народити дитину: “Як правило, рішення

не мати дітей формується внаслідок якоїсь психологічної травми, завданої особі в дитинстві чи зрілому віці, або через фізіологічну проблему. Величезний відсоток серед “чайлдфрі” – це жінки, які насправді не можуть мати дітей з певних фізіологічних причин… У цих жінок спрацьовує захисний механізм: вони не хочуть визнавати справжні чинники й починають казати, що діти їм взагалі не потрібні” (А. Шаповал, 2010) [22].

Методологічно значущими в контексті нашого аналізу є результати дослідження Ю. Тодорцевої і О. Арнаут, які провели в 2022 році опитування 11 жінок (серед яких 36,4% - 25-30 років, 18,2% - 35-40 років, 27,3% - 40-45 років, 18,2% - 45-50 років), щоб дослідити та виявити психологічні механізми усвідомленої відмови від материнства, тим сами дізнатися, які причини, мотиви впливають на прийняття рішення стати чайлдфрі. За результатами дослідження жінки-чайлдфрі нічим не жертвують, їм просто подобається бездітний спосіб життя. Маючи зовсім інші цінності, вони кидають виклик фундаментальним суспільним цінностям. На питання щодо значущих цінностей для жінок, які усвідомлено відмовилися від материнства, на першому місці є здоров’я, потім фінансова незалежність та самореалізація, сім’я та друзі, подорожі та відпочинок, професійне зростання, кар’єра та суспільне визнання. Для багатьох жінок, виходячи з відповідей на запитання щодо уявлення “ідеальної сім’ї”, головними постають взаєморозуміння, любов, повага, підтримка, матеріальне та фінансове благополуччя у сім’ї. З приводу важливого питання щодо причин, через які жінки свідомо відмовилися від материнства бачимо, що причини різні й їх досить багато. Це і економічні проблеми у країні, а також соціальні та індивідуальні складнощі, такі як страх, власне тіло, неготовність, утримання емоційної та фізичної близькості з партнером, обрання себе в житті як пріоритет. Для багатьох українських жінок головним чинником відмови від материнства стає не егоцентризм, а страх перед фінансовими і побутовими проблемами [21].

Очевидно, що загальна тенденція чайлдфрі в Україні пов’язана як з глобальним контекстом, про що ми наводили аргументи вище, так і репродуктивною культурою, що панує зараз в суспільстві та сім’ях. З цієї причини ми звертаємось до існуючих поглядів на ставлення жінок до їх репродуктивної функції та материнства. Так, українська дослідниця О. Мітіна, узагальнюючи результати проведеного теоретичного аналізу, робить висновки, що потреба бути матір’ю закладена в жіночій природі, однак *суспільні цінності, особистісний досвід жінки, характер взаємин із власними батьками, особливо з матір’ю, гармонійність стосунків із чоловіком* (курсив наш – *Х.П.*) та іншими людьми мають визначальний вплив на ставлення до майбутнього материнства. За висновками авторки, необхідною умовою психологічної готовності жінок до реалізації репродуктивної функції є сформована репродуктивна настанова, яка стає домінантною та виражається в потребі народжувати та виховувати дитину [12, 107].

Про психологію вибору жінок також можна робити певні умовиводи аналізуючи контент популярних соціальних мереж. Наприклад, одна з дослідниць мережі Інстаграм повідомляє, що за тегом #чайлдфрі в даній мережі є приблизно 10600 публікацій. Більшість з них це власні фото жінок чайлдфрі (чоловічі пости зустрічалися дуже рідко). Аналізуючи зміст постів, авторка зазначає, що в деяких публікаціях (нею було знайдено більше 15 історій) з даним тегом ідеться про “Минулих чайлдфрі”. Подружжя пишуть про своє життя та про те, що їх попередня відмова від батьківства була пов’язана з такими причинами як брак коштів, нестача підтримки, відсутність справді коханої людини поруч. Інші публікації носять інформаційний, розважальний характер. Також, цікавими є спостереження авторки щодо кількісті публікацій з тегом українською мовою. Їх менше 100. На думку дослідниці, це може свідчити про: 1) даний тег не є популярним серед українців; 2) українці шукають та/або підписують свої публікації іншими мовами такими як англійська та російська. Це відбувається тому, що тоді публікація буде мати більшу популярність та збере більшу кількість “лайків”

(Д. Лінінг, 2020) [10, 67].

Інша дослідниця зауважує на змінах ситуації у воєнний час в Україні. За її твердженням “на тлі воєнних дій і значного зростання кількості та складності побутових питань (зокрема відсутності електричної енергії, води, зв’язку, руйнації житла тощо) жінки змушені віддавати перевагу справам, що пов’язані із виживанням домогосподарств, а це часто призводить до відмови від власної кар’єри та інших способів самореалізації. Зазначене стосується передусім тих сімей, які залишилися в Україні й в яких чоловіки мобілізовані, загинули чи отримали тяжкі травми” (Л. Клименко, 2024) [8, 23].

Узагальнюючи наведені факти та аргументацію наявного зв'язку між childfree і культурним контекстом жінок, зауважімо, що традиції, домінуючі моделі відносин у сім’ї та відповідні патерни поведінки, тенденції і трансформації сім’ї, модернізація ролей, системи освіти, праці – усе це призводить до тотального переусвідомлення материнства або може мати наслідком фактичну відмову від нього. Це дійсно залежить від контексту, в якому живе жінка та в якому формується психологія її особистості.

Беручи до уваги результати наведених досліджень і фактів у другому розділі, можна окреслити ідеї та цінності, що поділяють учасниці цього руху та/або не пов’язані з цим жінки, які обирають бути вільними від дітей на прикладі американського та європейського досвіду. Основоположною ідеєю і цінністю є *свобода* вибору, *гендерна рівність* та можливість розпоряджатися своїм *життєвим часом* виходячи зі своїх власних уподобань, бажань і потреб.

РОЗДІЛ 3.
ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК, ЯКІ ОБИРАЮТЬ УСВІДОМЛЕНУ БЕЗДІТНІСТЬ

3.1. Структура психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність (дискусія)

Цей підрозділ є кульмінаційним. Виходячи зі змісту та ознак поняття-конструкції психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, а також розглянутих культурних контекстів, автор описує виявлені властивості жінки, яка обирає не мати дітей, беручи до уваги вивчені психологічні та міждисциплінарні дослідження.

Під час дослідження автор дійшов висновку, що контекст вибору не мати дітей є індивідуальним. Не зважаючи на те, що жінок об’єднує в соціальну групу їх вибір, складові цього вибору є індивідуальними властивостями кожної жінки незалежно від культурного контексту. Оскільки, з одного боку, наше дослідження, проведене в другому розділі свідчить, що передумовами психологічного вибору жінок можуть бути суспільні цінності та історія формування ідей про свободу та право вибору жінок, освітньо-репродуктивні настанови, домінуючу сімейна культура та традиції. З іншого, – ставлення до дітей і до материнства в цілому, мотиви вибору, емоційний стан у період вибору, реакція на наслідки вибору, обраний спосіб життя, поведінка є індивідуальними психологічними особливостями. Вони характеризують внутрішню організацію жінки, її соціальну активність та її ставлення до материнства. Тож, зосередимось на кожній з перелічених властивостей жінок.

Суспільні **цінності** та історія формування ідей про свободу та право вибору жінок стали причиною психологічного вибору жінок. Довготривале панування патріархальних і пронаталістських ідей у світі призвели до

зворотного ефекту. Ймовірно, чайлдфрі як жіночий суспільний рух є психологічною реакцією та особистим протестом на нав'язувальну роль жінки як матері та вихователькі дітей. Проте, беручи до уваги, що саме ця роль зумовлена природною фізіологічною функцією, є квінтесенцією побудови організму жінки та її статевої, репродуктивної систем. З цієї причини людство інстинктивно турбується про свою популяцію. Генетично закладений механізм відтворення, розмноження в основі домінуючої соціальної ролі жінки. Втім, "нужда" (К. Юнг), "потреба" (А. Маслоу), "Я–концепція" (К. Роджерс) або природня воля (бажання, намір) жінки до соціалізації призводять до трансформації її цінностей. І головною з них виступає *свобода* і як наслідок *свобода вибору.* Рівність, *гендерна рівність* як цінності усе більше панують у свідомості жінки.

Окрім того, якщо філософи і мислителі замислюються над питанням життям і його сенсом, то сучасні психологи, коучі усе більше просувають ідею про управління емоційно-чутливою сферою, розпорядженням власним життям, тілом, часом тощо. У зв'язку з цим сформувалися нові цінності – час (життєвий час), тіло (як життєвий ресурс). Далі дискурс про планетарні потреби, сталий розвиток, соціальну відповідальність – усе це теж формує нові цінності. "Екологічність" мігрує в ментальному просторі жінок з теми довкілля до теми позитивного емоційного клімату у партнерських відносинах. Оскільки материнство – це один з найсерйозніших психологічних викликів для жінки в процесі формування її емоційного інтелекту, далеко не всі готові прийняти цей виклик. Нарешті, тренд останнього століття – інновації, вимагає навчання протягом життя. Технології розвиваються з такою швидкістю, а конкурентність на ринку праці стає до цього настільки чутливою, що жінкам нічого не залишається як вибирати себе "високоефективною версією" і позбутися усіх так званих перешкод на цьому шляху, до яких віднесено і материнство.

Освітньо-репродуктивні **настанови** – це знання жінки про все, що пов’язано з дітьми, сім’єю, партнерськими відносинами тощо. Знаннями як компонентом своєї свідомості вона теж керується під час своїх виборів. Знання можуть залишатися на рівні знань, а можуть бути сформовані як вміння та навички. Обсяг знань залежить від того, яку саме інформацію жінка отримала в дитинстві та юності, а також зі свого дорослого досвіду. Загальновідомо, що інформація надходить не лише шляхом навчання, а й через спостереження, відчуття, миттєві фіксації та ін. Тож, важливо, яку саме релевантну інформацію отримала жінка, що стала конструктами-переконаннями або оманами жінки щодо вибору.

Щодо вмінь та навичок жінки як частини, то вони, на наш погляд, найважливіші в питанні вибору чи відмови від ролі матері. Здобуваючи практичний **досвід** (здійснюючи дії), жінка проживає певні внутрішні стани, які викликають комфорт чи дискомфорт, знання або незнання, впевненість або невпевненість, біль чи задоволення. Ці відчуття можуть впливати на вибір жінки, а головне – її бажання продовжувати щось або спробувати, або, навпаки, утриматися від чогось. Наприклад, одним жінкам проживання в різних ролях додає впевненість, натхнення та ресурс, тоді як для інших жінок обрати декілька ролей і відточувати свою майстерність у них – є достатнім. На нашу думку, залежить це від усвідомлення жінкою своїх потреб.

Домінуюча сімейна **культура та традиції** тривалий час формували конструкт, що бути матір'ю – це потреба, причому природна, інстинктивна, закладена на генетичному рівні. Проте, оскільки людина постійно еволюціонує, жінка відтворює в собі ці процеси. В стародавні часи жінка була символом краси, жіночності, сексуальності, любові, насолоди, тієї, хто дає життя. Очевидно, що сьогодні в культурах ми спостерігаємо й інші тенденції, де жінка є символом свободи, справедливості та гендерної гармонії – рівності, а також непокори, боротьби, незалежності. В західних культурах жінка прагне до незалежності, тоді як в східних культурах жінка створює умови (поле) для чоловіка. На нашу думку, питання не в виборі, а в балансі.

Але баланс як рівновага – це мистецтво та майстерність. Недостатньо знати чи вміти бути матір'ю. Важливо відточувати цю майстерність протягом свого життя. Оскільки жінки в Україні успадковують психологію двох світів – заходу і сходу, їх поведінковий вибір на межі.

Культурний контекст формує й ставлення жінок до дітей і до материнства в цілому. За повідомленням відомого українського дослідника давньослов'янської культури М. Поповича "в колядках, що мають явно дохристиянський характер, але вживають християнську термінологію, обов'язково наявне звертання до трьох головних елементів сімейної структури — до батька, матері і дітей. При цьому кожен має свою функцію в домі і асоційований з певними небесними символами" [14]. Тож, етнічне походження українців і приналежність до слов'ян пояснює прихильність жінок до сімейного способу життя. Проте, нестабільність і перманентні суспільні трансформації спонукають жінок не брати відповідальність за інших та відмовлятися від будь-яких довготривалих зобов'язань, зокрема материнства.

Мотиви вибору жінок не мати дітей настільки різні, наскільки ж і культурні традиції. Проте, для переважної більшості жінок, які обирають усвідомлену бездітність, є характерною усвідомленість і бажання самореалізації незалежно від культурних контекстів, а скоріше – від її освіченості, емансипації, саморегуляції. Слід також сказати, що іншою стороною мотивації жінки може бути латентна складова, її підсвідомість. Страхи, досвід, травми, витиснені (не прожиті) субособистості жінки теж можуть визначати вибір жінок. У цьому контексті звернімось до робіт канадської авторки Л. Бурбо та її "П'яти травм і масок, які заважають бути собою" (2021). За її твердженням "залежна людина, чоловік або жінка, не хоче дитини з тієї причини, що нібито прагне зберегти свою незалежність. Так залежний чоловік часто-густо приховує страх, що дитина в сім'ї забере в нього увагу його дружини. Залежна жінка радше боїться, що її задушать обов'язки, які тягне за собою поява дитини. З іншого боку, якщо вона хоче

дітей, вона воліє їх у тому віці, коли вони маленькі й найбільш залежні від неї. Це дало б їй змогу відчути себе більш важливою. Залежний зацікавлений шукати не так незалежність, як емоційну самостійність. <...> Так само залежний поводиться і в сексуальному житті. Він часто використовує секс для того, щоб прив'язати іншого до себе. Це особливо властиво для жінок. Коли залежна особа бачить, як інший її жадає, вона відчуває себе більш важливою. Можна сказати, що серед п'яти типів найдужче любить секс той, хто боїться бути покинутим. Він хоче сексу більше, ніж партнер, і нерідко помічаєш, як ті, хто скаржиться на нестачу сексу, мають травму покинутого й носять маску залежного." [3, 100-101]. Беручи до уваги, що за кожним мотивом жінки, згадуваним нами в дослідженні є бажання бути вільною/незалежною, психологічний вибір жінок не мати дітей може декларувати їх глибинний досвід залежного становища в міжособистісних стосунках або прагнення позбутися стереотипів, пануючих у суспільстві. Навіть, коли мотив екологічний або демографічний обумовлений потребами планети, в поведінковому виборі жінки спостерігається жертовність, що в психологічному сенсі може бути проявом дезорієнтації.

Психічна травма, наприклад, унаслідок напружених відносин з матір'ю, ранньої смерті одного з батьків, конфліктних відносин батьків, або, "родова травма" можуть бути причиною усвідомленої бездітності, а дисоціація з пережитою ситуацією – мотивом не мати дітей. Чеська психологиня К. Сарізова зауважує, що "ми можемо реагувати на травматичний досвід кількома способами. Атака або втеча – це активні реакції. Ми нападаємо, боремося, конфліктуємо або втікаємо, відступаємо, залишаємо поле. Обидва методи вимагають дії та енергії, яка має здатність вичерпуватися. Крім того, ми можемо заморозитися: спочатку будуть мобілізовані сили, за допомогою яких ми готуємось до дій (у вигляді атаки чи втечі), але вони з різних причин не будуть використані. Це нездійснена акція з невикористаною енергією, яка була для неї приготована. Саме вона залишить напругу та збудження – енергія, яку ми зібрали для дії, не просто

розчинилась, а залишиться в нас. Останній шлях реакції на травму – колапс, який характеризується повним загасанням і пасивністю, реакцією без енергії. Це може бути пов'язано з капітуляцією. Деякі тварини реагують таким чином, коли "грають мертвих", щоб врятуватися від неминучої небезпеки. З огляду на це, у міжособистісних стосунках можуть виникнути певні загрози. Перша з них – прихильність за концепцією Дж. Боулбі. Це так званий крик загублених: ми шукаємо тих, хто зможе нам допомогти і подбати про нас, за ким підемо, і у нас усе буде добре. Однак ця прихильність може стати нездоровою", – зазначає авторка [57].

Емоційний стан у період вибору може бути різним: щасливим або пригніченим. Тобто, жінка може бути задоволена своїм вибором або, навпаки, подальший життєвий сценарій без дітей не робить її емоційно незалежною, самореалізованою, щасливою тощо. Ми вивчили чимало американських, європейських, зокрема українських та інших переважно психологічних досліджень і кожне з них, як правило, фокусується на поточному виборі чайлдфрі, а не на поведінці жінок після цього вибору. І лише деякі з них повідомляють постфактум, тобто про їх психологічні сторони життя після вибору. Слід сказати, що емоційний стан залежить від рівня емоційного інтелекту. За твердженням одного з дослідників емоційного інтелекту Д. Гоулмана, це "здатність мотивувати себе та наполегливо діяти перед обличчям розчарувань; контролювати імпульс і відкладати задоволення; регулювати свій настрій і не дати стражданням заполонити здатність мислити; співчувати і сподіватися" [36]. Ймовірно, з такими розвинутими навичками, компетенціями жінка може впоратися з "*емоційними гойдалками*" як психологічним станом, пов'язаним з її вибором не мати дітей. Окрім цього, існуючі ком'юніті в соціальних мережах ставлять за мету саме підтримку у своєму виборі жінок, тим самим захищаючи їх **почуття** бути вільною від дітей.

Разом із цим, реакція на наслідки вибору є і, як ми згадували вище, жінка може зіткнутися зі **стигмою,** на наш погляд, небезпечним соціальним явищем. Експерти зі стигми та стигматизації зауважують, що “в цілому, люди не бажають нещастя іншим, проте, вони готові використовувати “нещасних інших”, щоб відчувати себе щасливішими. У групах, в яких винагорода розподілена рівномірно, люди менше задоволені собою і своїм життям в порівнянні з людьми, у групах яких є нещаслива людина, хоча вони, ймовірно, визнають несправедливість даної ситуації. Люди, що відчувають яку-небудь загрозу, постійно потерпають від невдач у повсякденному житті, та особи з низькою самооцінкою схильні принижувати інших, щоб за рахунок цього підвищити власну самооцінку і посилити почуття власного благополуччя. Таким чином, ті, хто стигматизує, отримують користь від постійної присутності того, кого можна стигматизувати, що забезпечує їх психологічними дивідендами – прикладами, які вони вважають “більш поганими”, ніж вони самі, з метою подальшого відновлення душевної рівноваги (Р. Хагігат, 2001) [39, 74-75]. На сторінках різних досліджень ми не раз зустрічали, що жінки, які обирають усвідомлену бездітність, можуть залишитися без підтримку рідних або друзів. Іноді це може бути негативні оцінка з боку суспільства або інші, на наш погляд, негативні прояви в оточенні жінки. Тож, як реагує на це жінка – чи погіршує це її емоційний стан або впливає на впевненість у собі, залежить від психологічної зрілості, стійкості самої жінки. Якщо рішення не мати дітей є зваженим і жінка має життєву стратегію, стигма не впливатиме на. Втім, якщо за прийнятим рішенням криється, наприклад, травма, в цьому випадку реакція оточення стане для неї негативним фактором. А реакція жінки на стигму матиме згодом її пригнічений стан.

Обраний **спосіб життя** жінок, які обирають не мати дітей можна охарактеризувати як дисоціативний або гнучкий. Для першого – є характерним чітке слідування обраній життєвій стратегії чайлдфрі. Для гнучкого способу життя жінки притаманне визнання поточної стратегії, яка

не передбачає народження дітей але, водночас, жінка не заперечує готовність до змін. Наприклад, якщо однією з причин вибору жінки стала відсутність партнера для народження дитини, то з його появою в житті жінки життєві плани теж можуть бути переглянуті.

Поведінка жінок, які обирають усвідомлену бездітність, може бути демонстративною – її вибір як маніфест або інтелектуальною – вибір як реакція на поточні пріоритети, проте без жорстких самообмежень у майбутньому. Манери поведінки жінки пов'язані з маскулінністю або фемінністю. За твердженням українських фахівців, маскулінність і фемінність як полярні приписи соціостатевої поведінки слугували провідним, жорстким орієнтиром, диктатом засвоєння статевої ролі у більшості етнокультур протягом століть [13, 352]. Наприкінці ж XX століття обґрунтовується таке психологічне поняття як "андрогінія". Воно було введено в психологічні дослідження американським психологом С. Бем. Вона провела серію досліджень, в яких показала, як андрогінні індивіди обох статей демонструють "маскулінну" незалежність, коли на них здійснюється тиск, і "фемінну" турботливість, граючись з кошеням.

С. Бем вказала на те, що чоловічність і жіночність не протиставлені одне одному, а людина може мати одночасно як чоловічі, так і жіночі риси, тобто увібрати в себе найкраще з обох статей. Було виявлено зв'язок андрогінії з ситуативною гнучкістю (тобто здатність бути наполегливим або центрованим на інтересах інших в залежності від ситуації); з високою самоповагою; з мотивацією досягнень; добрим виконанням батьківської ролі; суб'єктивним відчуттям благополуччя. Було також визначено, що у сім'ях, де обидва подружжя були андрогінними, виявився більш високий рівень задоволення шлюбом, ніж у сім'ях, де один з партнерів або обидва були статево-типізованими. Існують дослідження, які показують, що стосунки, в яких хоча б один з партнерів є андрогінним, краще задовольняють обох [13, 353].

Беручи до уваги дослідження С. Бем, а також власні спостереження, отримані автором під час групової роботи на тематичних вебінарах, марафонах, коуч сесіях, ретритах тощо ми припускаємо, що особливістю жінок, які обирають бездітність також може бути тимчасово домінуюча риса, зокрема, маскулінність. На наше переконання, це зовсім не означає неможливість змінити баланс у сторону фемінності, що може призвести до інших життєвих виборів жінки, зокрема, народження дитини.

Наприкінці відзначимо, що розглянуті нами характерні властивості жінок, які обирають усвідомлену бездітність – *цінності, освітньо-репродуктивні настанови, досвід, культура та традиції, мотиви, психічні травми, емоційний стан, почуття, стигма, спосіб життя, поведінка,* є підставою для виокремлення жінок, які обирають усвідомлену бездітність в особливу соціально-психологічну, демографічну групу з характерними для неї настановами, цінностями, нормами і манерами поведінки, які утворюють специфічну субкультуру.

3.2. Мотивація жінок не мати дітей

В цьому підрозділі ми зосередимо увагу на українських дослідженнях, психологічній теорії особистості, а також біографічних даних жінок, які обирають усвідомлену бездітність щоб з’ясувати їх мотиви. Наприклад, за повідомленням українського дослідження в 2015 році за підтримки Міжнародного благодійного фонду “СНІД Фонд Схід-Захід”, особистість, яка обирає добровільну бездітність, має як усвідомлені, так і неусвідомлені мотиви такого вибору. Загалом, аналізуючи матеріали інтернет-спільнот “чайлдфрі”, науковці виділяють наступні свідомі мотиви, які призводять людей до вибору добровільної бездітності:

1. Прагнення до економічно більш стабільного життя, яке не вимагає поступок у кар’єрі, витратах тощо. Жінки-”чайлдфрі”, як правило, працюють, багато хто з них має успішну кар’єру. Дитина сприймається ними як завада

успішній кар’єрі. Водночас “чайлдфрі” (як жінки, так і чоловіки) відзначають перевагу економії грошей за факту відсутності дітей та можливість збудувати більш комфортний стиль життя, позбавлений батьківства. Можна відзначити, що “чайлдфрі” поширені не лише серед погано забезпечених верств суспільства, а серед так званого “середнього класу” – менеджерів, програмістів, представників творчих професій тощо. Це люди, які досягли певного рівня життя (багато хто з них не мав його у батьківській родині) та не бажає його втрачати або поступатись ним.

2. Прагнення витрачати свій час на себе. “Чайлдфрі” розуміють, що після появи дитини потрібно виділяти на її виховання багато часу, який у випадку її відсутності можна витрачати на можливості, які надає сучасність: мандрівки, хобі, спілкування, саморозвиток тощо.

3. Бажання створити сім’ю, у якій подружжя сконцентровані один на одному, збудовану більше на любові та бажанні бути разом, ніж на батьківських обов’язках. Для “чайлдфрі” дитина – не ланцюг, який поєднує подружжя, а завада для розлучення у парах, які нещасливі один з одним.

4. Емоційні мотиви. “Чайлдфрі” мають різне емоційне ставлення до дітей – від ненависті та неприйняття до загалом позитивного емоційного ставлення до чужих дітей при небажанні мати своїх. Загалом “чайлфрі” позбавлені мотивації продовження роду як самоцілі та вважають її безглуздою. Вони заперечують так звані “батьківські інстинкти”, наголошуючи на усвідомленості вибору батьківства або відмови від нього. “Чайлдфрі” зазначають, що не настільки люблять дітей, щоб заради батьківства позбавляти себе речей, які є для них важливими.

5. Бажання уникнути родів. Особливо цей мотив виражений серед жінок-“чайлдфрі”, які акцентують увагу на тому, що народження дитини пов’язано із втратами здоров’я жінки, значним погіршенням фізичної форми тощо. Можливість вагітності часто викликає у жінок-“чайдлфрі” відразу, тривогу, страх та гнів.

Разом з цим автори стверджують, що існують і неусвідомлені мотиви та причини. Вивчати їх складніше, однак за подеякими висловленнями “чайлдфрі” можна припустити, що більшість з них мають психологічні дитячі травми, які призводять до відповідного вибору. Досить часто це пережите “дитинство без дитинства” старших дітей (особливо дочок) у багатодітних родинах. Вони, як правило, були змушені змалку вживатись у роль “господині дому та матусі”, тому не прагнуть реалізувати батьківські функції у дорослому житті. Деякі “чайлдфрі” розповідають про емоційно несприятливі стосунки з батьками. Однак це питання докладно не досліджено [6, 139-140].

Слід враховувати, що пандемія (COVID-19) у 2020 році, повномасштабне вторгнення у 2022 році, нестабільна ситуація в світі та невизначеність майбутнього могли суттєво змінити причини усвідомленої бездітності. Так, в січні 2024 року журналіст редакції GOSSIP magazine провела опитування в соцмережі Інстаграм серед підписників на тему: “Чому жінки обирають життя без дітей? Що їх до цього спонукає?” і отримали понад 100 відповідей. Вона наводить найпоширеніші думки та історії з життя жінок:

- “Причини завжди потрібно шукати в минулому. В знайомої було бідне дитинство, до того ж доводилося постійно няньчити двох молодших братів. Вона каже, що немає ЖОДНОГО приємного спогаду з дитинства… і не впевнена, що не зможе виховати дитину повноцінною та дати ті самі щасливі спогади, яких у неї не було”;
- “Жінки звикли до свободи та хочуть самореалізуватись”.
- “Жінки надивилися на своїх подруг з дітьми і їм цього достатньо”;
- “Через нестабільність у світі. Думаю, лякає війна, до того був коронавірус, а що буде далі?”;
- “Жінка не зустріла справжнього кохання, справжнього чоловіка, від якого дійсно хотіла б мати дитину. Впевнена, як тільки таке станеться,

вона одразу вийде з групи жінок childfree” [17].

Тож, які саме потреби, глибинні бажання та наміри жінок витісняють біологічно природну репродуктивну функцію та зумовлену цим соціальну роль бути матір’ю та є причиною вибору жінки “бути вільною від дітей”, “не мати дітей”, “не народжувати дітей”, “утриматися від народження дітей” тощо. На нашу думку, відповідь на це питання може пояснити психологію вибору жінок (власне їх психологічні особливості). З цієї причини нашу увагу привертає загальновідома психологічна зв'язка *нужда – потреба – воля – вибір*. Якщо проаналізувати кожне з цих явищ, які так чи інакше керують нашою поведінкою, ми можемо наблизитись до розуміння мотивів жінки обирати спосіб життя без дітей і зрозуміти її мотивацію бути щасливою в цьому виборі.

Так, виходячи з теорій З. Фрейда, К.Г. Юнга, А. Маслоу, К. Роджерса та ін., їх спостережень, умовиводів про те, що спонукає людину вчинити в той чи інший спосіб, а також беручи до уваги наведені нами в дослідженні мотиви вибору жінок, ми вважаємо, що основною причиною феномену усвідомленої бездітності може бути дисбаланс між біологічною та соціальною сутністю жінки, тобто між біологічним материнством та самореалізацією. Особистість жінки, як і чоловіка, зумовлена поєднанням біологічного та соціального в генетиці. В кожній розповіді жінки або її відповідях спостерігається внутрішній конфлікт (органічний за своєю сутністю), спричинений, насамперед, її природним прагненням поєднання і, водночас, вивільнення з цієї дуалістичної природи біологічної і соціальної істоти.

Наприклад, щоб верифікувати наше твердження, ми провели пошукове біографічне дослідження, зробили вибірку даних за країнами, дотичними до вивчених нами соціологічних і психологічних досліджень, на які ми посилаємось у цій роботі, та вивчили 20 історій жінок чайлдфрі, які розмістили їх на платформі We are childfree [63]. Зауважімо, що їх опубліковано значно більше. Проте, ми ознайомились з біографічними

даними п’ятьох американок, трьох француженок, двох бельгійок, двох португалок, двох шведок, п’яти німкень і однієї українки (оскільки це єдина серед опублікованих на сайті). Досвід німкень нас зацікавив у зв’язку з високою статистикою, наведеною нами в роботі вище. Таким способом ми визначили спільні психологічні риси жінок, які повідомляють про вибір життя без дітей. Наприклад, переважна більшість жінок вдається до *самоаналізу* та замислюються над своєю особистістю, життєвими цілями та переконаннями. Вони часто наголошують на важливості розуміння власних потреб і обмежень перед тим, як прийняти рішення про материнство. Пріоритезація *свободи та незалежності*, які постійно повторюється, є прагнення до особистої свободи та гнучкості як щодо часу, так і емоційних ресурсів. Багато хто цінує самостійність, щоб займатися кар’єрою, хобі, подорожувати та іншими інтересами без материнської відповідальності. Також, жінки поінформовані про *травми* та психічне здоров'я. Так, кілька жінок пережили особисту травму, *проблеми з психічним здоров’ям* або нейродивергенцію (наприклад, біполярний розлад, нейродивергентні риси, жорстоке поводження в минулому). Вони усвідомлюють, що виховання дітей може завдати шкоди їхньому психічному здоров’ю, або вони відчувають себе неготовими управляти як своїми потребами, так і потребами дитини. Окрім цього, *екологічна свідомість* або занепокоєння щодо світу, включаючи зміну клімату, соціальне насильство та фінансову нестабільність, є поширеними. Деякі вважають, що привести дитину в такий світ було б складно або навіть неетично. Зрештою, *опір суспільним і сімейним очікуванням* спостерігається в поведінці жінок. Вони згадують про тиск з боку суспільства та родини, щоб вони йшли традиційним способом життя, включно з материнством. Вони наголошують на труднощах протистояти цьому тиску, але зрештою висловлюють задоволення прийняттям рішення, яке відповідає їхнім особистим цінностям. *Етичні цінності*, такі як дружба, любов, турбота про спільноту, прив’язаність до тварин – в цьому жінки знаходять задоволення, що не передбачає відповідальності за своїх дітей.

У той же час, вибір чайлдфрі може не бути кінцевою метою, а може бути лише ділянкою на шляху самовизначення, індивідуації жінок. Це є шлях подолання особистісного конфлікту між інстинктом і розумом, свободою і зобов'язанням, ірраціональним і раціональним, серцем і логікою, індивідуальними потребами та соціальною відповідальністю. Можна пояснити, навіть, що любов до планети, глибоке розуміння її потреб може бути істинним екологічним мотивом не народжувати дітей. Проте, на нашу думку, питання не у виборі ролей, а в опануванні їх балансу – пізнанні архетипів жінки протягом життя, про які стверджував К. Г. Юнг.

3.3. Персональний досвід "батьки – дитина" і майбутній вибір жінки

Якщо в попередньому підрозділі ми вивчали різні мотиви вибору жінок, то далі пропонуємо розглянути їх глибинні чинники, що зумовлені досвідом, а саме дитинством. Аналізуючи різні літературні джерела та біографічні дані жінок чайлдфрі ми вважаємо, що ставлення батьків та досвід дитинства так чи інакше можуть зумовлювати вибір жінки не мати дітей. Так, наприклад, за твердженням українських дослідників батьківське ставлення, моделі сімейного виховання, спілкування мають суттєвий вплив на формування особистості та її уявлення про сім'ю, ставлення до власних дітей (Л.В. Помиткіна**,** В.В. Злагодух**,** Н.С. Хімченко, Н.І. Погорільська) [16, 89-94]. І це є очевидним.

Аргументуючи свої умовиводи автори звертаються до різних точок зору, зокрема З. Фрейда про стадії розвитку особистості. Так, саме перші три стадії розвитку особистості (які тривають від народження до 6 років) мають ключове значення. Спілкування з батьками в ранні роки, їхній вплив на способи рішення типових вікових протиріч, конфлікти й невдачі адаптації позначаються згодом, проявляються характерними проблемами вже в дорослої людини. Негативний дитячий досвід призводить до інфантилізму,

егоцентричності, підвищеної агресивності, що становить особистісні передумови до ускладнень у реалізації власної батьківської ролі, до неприйняття власної дитини.

Автори наводять погляд німецького соціального психолога, психоаналітика Е.Фромма на роль матері й батька у вихованні дітей, на особливості материнської й батьківської любові. Материнська любов безумовна: дитину любимо просто за те, що вона є. Це пасивне переживання, материнської любові не потрібно домагатися. Сама мати повинна мати віру в життя, не бути тривожною, тільки тоді вона може передати дитині відчуття безпеки. “В ідеальному випадку материнська любов не намагається перешкодити дитині дорослішати, не намагається призначити нагороду за безпорадність”.

1. Батьківська любов по більшій частині – це обумовлена любов, її потрібно й, що важливо, можна заслужити досягненнями, виконанням обов'язків, порядком у справах, відповідністю очікуванням, дисципліною.

2. Зріла людина будує образи батьків усередині себе: “У цьому розвитку від материнськьо-центрованої до батьківсько-центрованої прихильності і їхньому остаточному синтезі складається основа духовного здоров'я й зрілості” (Е. Фромм).

Звідси й ключові поняття програми виховання із психоаналітичної точки зору: прихильність, безпека, встановлення близьких взаємин дітей і дорослих, створення умов для налагодження взаємодії дитини й батьків у перші години після народження [16, 91]. Ці елементи, що формуються вочевидь у дитинстві, в дорослому віці можуть зумовлювати життєві вибори. Вектор цих виборів залежить від того, наскільки людина доотримала ті чи інші елементи чи, навпаки, вона відчуває дефіцит безпеки, любові тощо і тоді це може бути компенсовано або виміщено у спосіб, який обирає жінка або чоловік (часто підсвідомо). На наш погляд, вибір не мати дітей може бути такою компенсацією або виміщенням тієї субособистості, з якою особистість себе розототожнює, і, як наслідок, обирає бездітність.

Аргументацією цього твердження може бути дослідження материнського та батьківського імаго як образів, що зумовлюють майбутній вибір жінки не мати дітей. “Як несвідомий прототип персон, імаго визначає спосіб, у який суб'єкт сприймає інших. Воно розроблено на основі давніх реальних і фантастичних інтерсуб’єктивних стосунків із членами сім’ї” [33]. “Імаго” досліджувалось представниками психоаналізу, зокрема С. Ісаак (1948) [44], Ж. Лаканом (1984) [48], З. Фрейдом (1912, 1924) [34; 35], К. Г. Юнгом (1911-1912, 1925 [1952a]) [45] та ін. Беручи до уваги їх роботи, “імаго” можна розглядати не тільки як образ, а й як психічний процес формування майбутнього вибору жінки. Оскільки образи дитинства можуть бути доповнені подальшим досвідом жінки, “відточеним” настановами її оточення та відповідною рефлексією.

З метою роз’яснення даного твердження звернімось до результатів дослідження Т. Деллі Гатті та Д. Назірі (2014), проведеного в Бельгії, в Льєжському університеті. Спеціалісти з’ясовували зв’язок між батьківським імаго, комплексом Едіпа і Електри та бездітністю як вибором жінки. Дослідження базується на відповідях десяти жінок і двох інтерв'ю (клінічних матеріалах). За їх твердженням, “вибір не мати дітей можна розуміти як спробу диференціювати себе від матері, зокрема через важку ідентифікацію з ніжним материнським образом ранніх днів”. Також, дві учасниці дають “можливість уважніше поглянути на батьківський образ і те, як це може ускладнити розвиток нарцисичних та едіпових проблем і, отже, доступ до материнства” [32].

У своєму дослідженні на основі отриманих клінічних матеріалів Т. Деллі Гатті та Д. Назірі визначили поширеність материнського імаго, яке є недостатнім або відсутнім як ніжна, дуже часто тендітна матір як внутрішній об'єкт. Таким чином, вони припускають наявність дефекту першої ідентифікації з матір'ю, яка надає першу допомогу у жінок, які не хочуть дитини. Також, дослідниці помітили серед жінок, з якими зустрічалися, страх бути ідентичними своїй матері, а також труднощі в уяві бути мамою, яка

відрізняється від неї. Ці елементи свідчать, на їх думку, про відсутність сепарації-диференціації цих жінок від їхніх матерів. Щоб зрозуміти це, за твердженням Т. Деллі Гатті та Д. Назірі, “недостатньо надійна якість доедіпової прихильності до матері перешкоджала б вираженню ворожої відстороненості, конфлікту і тим більше суперництва з нею. Однак наявність материнського імаго, яке не є достатньо безпечним і підтримує, змушує нас сумніватися в існуванні цієї внутрішньої впевненості у суб’єктів, з якими ми стикаємося. Як показали клінічні інтерв’ю, ми одночасно виявили у наших піддослідних наявність агресивних почуттів по відношенню до матері та тенденцію за будь-яку ціну уникнути конфронтації з конфліктом. Тому, здавалося б, для цих жінок відсутність дітей означало б спробу диференціювати себе від матері, уникаючи конфлікту з нею на рівні фантазії, але також, ймовірно, на рівні реальності” (переклад наш – *Х.П.*), – презюмують клінічний психолог і професор з клінічної психології, психоаналітик [32].

Отримані результати дослідження свідчать, що вибір жінок не мати дітей може бути пов’язаний з концепціями психоаналітичної теорії, включаючи батьківське імаго та комплекси Едіпа та Електри. Ці теорії, розроблені З. Фрейдом і підтримані психоаналітиками, припускають, що ранній досвід і стосунки з батьками формують нашу дорослу ідентичність, бажання та життєвий вибір. Батьківське імаго відноситься до інтерналізованих образів або уявлень про батьків. Ці відбитки формуються в ранньому дитинстві та впливають на сприйняття дорослими батьківства, стосунків і власної гідності.

Жінки, які обирають бездітність, можуть зробити це частково через складні стосунки з їхнім внутрішнім батьківським образом. Якщо жінка вважає життя своїх батьків обмеженим, незадоволеним або негативним впливом батьківства, вона може сприйняти застережливий образ батьківства. Це може сприяти бажанню уникати повторення цих моделей, вибираючи натомість автономію та свободу.

За Фрейдом, комплекс Едіпа включає несвідомий потяг дитини до батьків протилежної статі та суперництво з батьками тієї ж статі, тоді як комплекс Електри часто вважають жіночим аналогом, де дівчата можуть відчувати конкуренцію з матір'ю за прихильність батька. Для деяких жінок невирішені або складні почуття, що виникають внаслідок цієї динаміки, можуть вплинути на їхні погляди на сім'ю та відтворення. Наприклад, жінка, яка несвідомо асоціює материнство з суперництвом або жертвою, може відкидати ідею мати дітей, розглядаючи це як потенційне відтворення ранньої сімейної динаміки, яку вона пережила або спостерігала.

І навпаки, жінка може відчувати сильну ідентифікацію з одним із батьків та їхнім життєвим вибором, свідомо чи несвідомо, і приймати або відкидати їхній спосіб життя. Якщо життя матері здається надмірно зосередженим навколо дітей, дочка може відмовитися від такого способу життя, щоб утвердити свою індивідуальність.

У випадку батьківського імаго як фактору вибору бездітності жінки привертає нашу увагу метод імаго терапія відносин (Imago Relationship Therapy, 1980) американського психолога Х. Хендрикс та релігієзнавця Х. ЛаКеллі Хант. На нашу думку, пропонований підхід доповнює та розкриває інші сторони імаго та його прояву під час вибору жінки – наміру відмови від дітей як довготривалих сумісних парних зобов'язань по відношенню до дитини. Припустімо, що жінку супроводжують два батьківських образи, через призму яких вона робить вибори, приймає рішення, тоді вибір не мати дітей може бути її рефлексією на досвід парних відносин, не спроможних ростити дітей у гармонії в сім'ї. Аргументацією цього може розглядатися книга і метод Х. Хендрикса та Х. ЛаКеллі Хант. Батьківське імаго інтерпретується авторами як образи, котрі формуються в дитинстві, живуть в нас і притягують майбутніх партнерів. Таким чином, це нагадує постійне самовдосконалення через проживання цих образів у взаємодії з партнером. Також, автори методу стверджують, що "на клінічному рівні "Імаго" – це складний образ наших опікунів. Хоч він і невідомий і несвідомий, Імаго – це

шаблон, створений в дитинстві людини, до якої нас притягує як нашого інтимного партнера в зрілому віці. Коли існує схожість між сузір'ям пам'яті та рисами потенційного партнера, отримана потенційна енергія називається романтичною любов'ю. Ми називаємо відносини, які розвиваються з цього тяжіння "Імаго-Матч". Ця людина з якою ми відчуваємо наші найглибші болі та нашу найглибшу трансформацію. Пізніше, коли позитивна енергія замінюється негативною енергією, партнери відчувають сильний емоційний біль, поляризуються і вступають у другий етап, який називається боротьба за владу". Автори визначають наступним етапом свідоме партнерство" [41, 15-17].

Беручи до уваги підхід Х. Хендрикса та Х. ЛаКеллі Хант до суті парних відносин ми припускаємо, що народження дитини може також бути механізмом неминучої рефлексії жінки як до позитивного, так і негативного досвіду дитинства, зокрема образів дитинства – батьків та/або інших опікунів, спогадів, травм та іншого вмісту кошику підсвідомості. Це означає, що жінка може не бажати вступати у відносини та/або народжувати дітей задля запобігання повторного проживання досвіду дитинства.

Узагальнюючи результати проведеного нами аналізу структури психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, їх мотивів обирати бездітний спосіб життя, а також розглянуті нами питання бітьківського відношення, досвіду "мати – батько – дитина" як можливого фактору вибору жінки не мати дітей ми дійшли таких висновків. Розглянуті нами характерні властивості жінок, які обирають усвідомлену бездітність, зокрема *цінності, освітньо-репродуктивні настанови, досвід, культура та традиції, мотиви, психічні травми, емоційний стан, почуття, стигма, спосіб життя, поведінка,* є підставою для виокремлення жінок, які обирають усвідомлену бездітність в особливу соціально-психологічну, демографічну групу з характерними для неї настановами, цінностями, нормами і манерами поведінки, які утворюють специфічну субкультуру.

Вибір бути без дітей може означати свідоме чи несвідоме утвердження ідентичності поза сімейними та суспільними очікуваннями. У деяких випадках таке рішення є способом уникнути ґендерних очікувань, підкріплених структурою мати – батько – дитина. Вибираючи бездітність, деякі жінки можуть відчути, що вони відриваються від традиційних ролей і, відповідно, не “пов’язані” несвідомими комплексами, що вкорінені в їхній ранній сімейній динаміці.

Крім цього, ймовірною є добре інтегрована самосвідомість або “Інтегроване Я” [47] жінок. Вона досягається, коли жінка як індивід узгоджує різні впливи та динаміку – свого виховання, такі як очікування батьків, ролі в суспільстві та ранні сімейні взаємодії. Цей процес інтеграції часто включає розпізнавання та вирішення інтерналізованих образів батьків (батьківського імаго) та будь-яких тривалих ефектів комплексів дитинства, таких як комплекси Едіпа чи Електри.

Для жінок, які вирішили залишитися без дітей, це рішення може бути частиною процесу їхньої індивідуалізації – подорожі до розвитку самоідентичності, яка є автентичною та не залежить від очікувань сім’ї та суспільства. Наприклад, вирішуючи не мати дітей, деякі жінки відчувають, що вони свідомо уникають можливості повторного переживання або передачі сімейних моделей, які вони спостерігали під час дорослішання. У випадку якщо вони сприймали батьківство як щось, що обмежує свободу або самореалізацію батьків, вони могли б відмовитися від цієї ролі, щоб віддати пріоритет самостійному життю, вільному від подібних обмежень.

Тож, вибір бути без дітей може бути актом утвердження контролю над своїм життєвим шляхом. Цей вибір може дозволити жінкам зосередитися на особистих цілях, кар’єрних устремліннях або способі життя, які, можливо, не так легко досягти з обов’язками батьківства. Таким чином, бездітність стає способом утвердження своєї незалежності та індивідуальності.

Беручи до уваги практичні, зокрема клінічні дослідження, які були предметом розгляду в третьому розділі, припущення, що вибір усвідомленої бездітності жінок розкриває природу їх волевиявлення щодо материнства як парадигма персонального розвитку жінок залежно від культурного контексту, є не доведеним. Культурний контекст був впливовим фактором вибору, але в умовах сьогодення глобальний інформаційний простір дозволяє бути в міжкультурному контексті та робити нові вибори.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз наведених психологічних теорій і концепцій особистості та її соціальної ідентифікації, ознайомлення з міжнародною термінологією, сформованою суміжними галузями пізнання, що вивчають соціальний феномен “childfree”, дає змогу дійти таких висновків.

1. Ознаками психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність, є, насамперед, свідомість жінки, оскільки в фокусі нашої уваги усвідомлена бездітність. Далі слід акцентувати увагу на її волі (свободі), тому що це основа вибору жінки не мати дітей як акту її волевиявлення утриматися/відмовитися від її природної (фізіологічної) репродуктивної функції, принаймні на момент її вибору. Акт відмови є проявом вибору. І власне, вибір, що є проявом волі жінки бути бездітною. Це може бути як персональною інформацією, так і публічною заявою в соцмережах або медіа, згодою взяти участь у відповідних соціологічних або психологічних дослідженнях. У такому випадку є важливим усвідомлення нею фізіологічних, психологічних, соціологічних наслідків такого вибору, якщо це пов’язано, наприклад, зі стерилізацією або ідентифікацією з відповідною соціальною групою. Також, не менш важливим компонентом є мотиви жінок обирати усвідомлену бездітність. Вони можуть бути різними: від фізіологічних до модних. Також, характер жінки, – оскільки це активний вибір і своєрідний маніфест, виклик природі жінки. Окрім цього, її можлива маскулінність або прихильність до гедонізму (сенс життя в задоволенні та уникненні страждань) може бути психологічною властивістю. Досвід і моделі відносин у сім’ї мають глибинне значення, можуть бути паттернами поведінки, взятими за основу. Нарешті, соціальна ідентифікація, цінності, когнітивні установки жінки, тому що вони визначають ментальні основи її вибору. Беручи до уваги наведене, вважаємо, що психологічні особливості жінок, які обирають усвідомлену бездітність – це спільне, що спостерігається

у жінок і може бути психологічним і соціологічним критерієм об'єднання їх у групу або в один предмет дослідження. Проте, суттєвим для розуміння досліджуваної проблематики є комплекс індивідуальних властивостей жінки, які характеризують її внутрішню організацію, процеси та психічний стан, її ставлення до материнства та себе в ролі (архетипі) матері в період її життя, коли вона робить вибір не мати дітей зі зрозумілих їй мотивів і фактично відмовляється від своєї репродуктивної функції. Це, на нашу думку, і наближає нас до розуміння та визначення психологічних особливостей жінок, які обирають усвідомлену бездітність.

2. Виходячи з теоретичних і концептуальних основ вибору, беручи до уваги ідеї та емпіричні докази К. Левіна, який досліджував соціальну поведінку (є основою поведінкового вибору) з точки зору групової динаміки, ми дійшли таких висновків. Головним психологічним чинником у виборі жінки не мати дітей є її воля, сформована в умовах власного, усвідомленого інформаційно-енергетичного змісту. Так, якщо внутрішню організацію жінки розглядати як “життєвий простір” або “поле”, яке взаємодіє з іншими, то, звісно, що інші “життєві простори” можуть перетинатися з нею, співіснувати, проникати, впливати, навіть тиснути, що залежить від рівня напруги як між ними, так і напруги самих оточуючих полей. І якщо жінка має та впевнена в своїх власних цінностях, установках, життєвих цілях, мотивах, здатна до самокритики, є цілісною як особистість, малоймовірно, що інші “поля” або “життєві простори” матимуть вирішальний вплив, змінюватимуть її індивідуальну польову динаміку, нав’язуватимуть свої життєві сценарії. Присвоєння того, що жінка визнає своїм, відбувається через процеси осмислення та/або відчуття, прийняття наведеного вище за своє. Тобто, ідеться про усвідомленість жінки, а не лише про її свідомість.

3. Беручи до уваги результати наведених досліджень і фактів у другому розділі, можна окреслити ідеї та цінності, що поділяють учасниці цього руху та/або не пов’язані з цим жінки, які обирають бути вільними від дітей на прикладі американського та європейського досвіду. Основоположною ідеєю і

цінністю є *свобода* вибору, *гендерна рівність* та можливість розпоряджатися своїм *життєвим часом* виходячи зі своїх власних уподобань, бажань і потреб.

4. Розглянуті нами характерні властивості жінок, які обирають усвідомлену бездітність, зокрема *цінності, освітньо-репродуктивні настанови, досвід, культура та традиції, мотиви, психічні травми, емоційний стан, почуття, стигма, спосіб життя, поведінка,* є підставою для виокремлення жінок, які обирають усвідомлену бездітність в особливу соціально-психологічну, демографічну групу з характерними для неї настановами, цінностями, нормами і манерами поведінки, які утворюють специфічну субкультуру.

5. Вибір бути без дітей може означати свідоме чи несвідоме утвердження ідентичності поза сімейними та суспільними очікуваннями. У деяких випадках таке рішення є способом уникнути ґендерних очікувань, підкріплених структурою мати – батько – дитина. Вибираючи бездітність, деякі жінки можуть відчути, що вони відриваються від традиційних ролей і, відповідно, не “пов’язані” несвідомими комплексами, що вкорінені в їхній ранній сімейній динаміці.

Крім цього, ймовірною є добре інтегрована самосвідомість жінок, що базується на концепції “Інтегрованого Я” (Дж. Кул, М. Квірін та С.Л. Куле, 2015). Вона досягається, коли жінка як індивід узгоджує різні впливи та динаміку свого виховання, такі як очікування батьків, ролі в суспільстві та ранні сімейні взаємодії. Цей процес інтеграції часто включає розпізнавання та вирішення інтерналізованих образів батьків (батьківського імаго) та будь-яких тривалих ефектів комплексів дитинства, таких як комплекси Едіпа чи Електри.

Для жінок, які вирішили залишитися без дітей, це рішення може бути частиною процесу їхньої індивідуалізації – подорожі до розвитку самоідентичності, яка є автентичною та не залежить від очікувань сім’ї та суспільства. Наприклад, вирішуючи не мати дітей, деякі жінки відчувають,

що вони свідомо уникають можливості повторного переживання або передачі сімейних моделей, які вони спостерігали під час дорослішання. У випадку якщо вони сприймали батьківство як щось, що обмежує свободу або самореалізацію батьків, вони могли б відмовитися від цієї ролі, щоб віддати пріоритет самостійному життю, вільному від подібних обмежень.

Тож, вибір бути без дітей може бути актом утвердження контролю над своїм життєвим шляхом. Цей вибір може дозволити жінкам зосередитися на особистих цілях, кар'єрних устремліннях або способі життя, які, можливо, не так легко досягти з обов'язками батьківства. Таким чином, бездітність стає способом утвердження своєї незалежності та індивідуальності.

6. Беручи до уваги практичні, зокрема клінічні дослідження, які були предметом розгляду в третьому розділі, припущення, що вибір усвідомленої бездітності жінок розкриває природу їх волевиявлення щодо материнства як парадигма персонального розвитку жінок залежно від культурного контексту, є не доведеним. Культурний контекст був впливовим фактором вибору, але в умовах сьогодення глобальний інформаційний простір дозволяє бути в міжкультурному контексті та створює нову психологію вибору, що проявляється в субкультурах, таких як, childfree.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л.Н. Психологія сексуальності. Одеса : СМИЛ, 2005. 198 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=9590 (дата звернення: 05.10.2024).

2. Батьківство. ВУЕ. URL: https://vue.gov.ua/ (дата звернення: 06.10.2024).

3. Бурбо Л. П’ять травм і масок, які заважають бути собою. Київ : КСД, 2021. 324 с.

4. В Україні народилося понад 187 тисяч немовлят у 2023 році. *Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України.* URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-ukraini-narodilosya-ponad-187-tisyach-nemovlyat-u-2023-rotsi (дата звернення: 14.11.2024).

5. Глосарій з психології / уклад. Г.О. Горбань. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1100247/mod_resource/content/1/ГЛОСАРІЙ.pdf (дата звернення: 08.10.2024).

6. Ґендер у психологічних та соціологічних дослідженнях : навч. посіб / Л.О. Шевченко та ін. Київ, 2015. 148 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=9590 (дата звернення: 08.10.2024).

7. Загальна психологія : підруч. / за заг. ред. акад. С.Д. Максименка. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=9590.

8. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді : навч.-метод. посіб. Ніжин, 2024. 92 с.

9. Левин К., Бандура А. Гештальт-психология и социально-когнитивная теория личности. Прайм-Еврознак, 2007. 125 с.

10. Лінінг Д. Феномен Чайлдфрі як прояв конфлікту з традиційними сімейними цінностями. Київ, 2020. 91 с. URL: http://surl.li/xvdvcx

11. Малюга М. Childfree: Новий стиль життя та виклик для українського суспільства. *Український педагогічний журнал*. 2019, №2. С. 21-28. DOI: 10.32405/2411-1317-2019-2-21-28.

12. Мітіна О. Психологічні аспекти готовності жінок до реалізації репродуктивної функції. *Наукові записки. Серія Психологія*. 2024. Вип. 1(3). С. 102-107. DOI: 10.32782/cusu-psy-2024-1-14.

13. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підруч. Вид. 2-ге, виправл. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.

14. Попович М. Нарис історії культури України. Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/ (дата звернення: 08.10.2024).

15. Психологія особистості: словник довідник / под ред. П.П. Горностая і Т.М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Psi_Teo/23.php (дата звернення: 06.10.2024).

16. Психологія сім'ї : навчальний посібник / Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

17. Романюк Х. CHILDFREE: свідомий вибір чи підсвідомий страх? *GOSSIP magazine*. URL: https://gossip-ua.com/lifestyle/2803-childfree-svdomiy-vibr-chi-pdsvdomiy-strah.html (дата звернення: 18.10.2024).

18. Ситник М. Демограф Олександр Гладун: До кінця століття населення України може скоротитися до 22 млн. ДС.dsnews.ua. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/interviu/demograf-oleksandr-gladun-do-kincya-stolittya-naselennya-ukrajini-mozhe-skorotitisya-do-22-mln-14122021-445736 (дата звернення: 06.10.2024).

19. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Волянюк Н.В. та ін. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=9590 (дата звернення: 05.10.2024).

20. Стрельник О.О. (Не)батьківство як вибір: добровільна бездітність у наукових та суспільних дискусіях. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* 2012. URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/2/2 2012.pdf (дата звернення: 08.10.2024).

21. Тодорцевоа Ю., Арнаут О. Психологічні механізми усвідомленої відмови від материнства. *SWordJournal*. 2019. № 17(2). P. 55-62. DOI:10.30888/2663-5712.2023-17-02-015.

22. Шаповал А. «Чайлд-фрі» – новітня загроза зниження народжуваності. *Віче*. 2011. № 10. URL: https://veche.kiev.ua/journal/2568/ (дата звернення: 08.10.2024).

23. Що таке стигма і як це пов’язано із психічним здоров’ям? *Центр громадського здоров’я МОЗ України*. URL: https://phc.org.ua/ (дата звернення: 10.10.2024).

24. Attitudes Toward Women's Work and Family Roles in the United States, 1976-2013 / Donnelly K. and all. *Psychology of Women Querterly*. 2015. Vol. 40, № 1. DOI:10.1177/0361684315590774.

25. Badinter E. Le conflit: la femme et la mère. Paris : Flammarion, 2010. 269 p.

26. Bajos N., Moreau C. FECOND «Fécondité – Contraception – Dysfonctions sexuelles» en France métropolitaine – Volet Population Générale (2009-2011)]. *National Institute for Demographic Studies*; 2018 [cité 29 mars 2023]. URL: https://data.ined.fr/index.php/catalog/61.

27.Bilan démographique 2023. *INSSEE*. URL: https://www.insee.fr/fr/statistiques/7750004 (Last accessed: 12.10.2024).

28. Blackstone A. As A Childfree Woman, Every Day Is Independence Day. *Huffpost* : website. URL: https://www.huffpost.com (Last accessed 11.10.2024).

29. Blackstone A. Childfree by Choice: The Movement Redefining Family and Creating a New Age of Independence. New York : Dutton, 2017. 304 p.

30. Brown A. Growing share of childless adults in U.S. don't expect to ever have children. *Pew Research Center*. URL: https://www.pewresearch.org/ (Last accessed: 11.10.2024).

31. Debest C. Le choix d'une vie sans enfant. Rennes : PUR, 2014. 216 p.

32. Delli Gatti T., Naziri D. Le renoncement au désir de maternité comme issue possible d'une conflictualité intrapsychique. *Dialogue: Families & Couples*. 2014. № 2. P. 11-24. DOI: 10.3917/dia.204.0011.

33.*Encyclopedia.com*. URL: https://www.encyclopedia.com/medicine/psychology/psychology-and-psychiatry/imago-psychology (дата звернення 14.11.2024).

34. Freud S. The dynamics of transference. SE. Vol. 12. P. 97-108.

35. Freud S. The economic problem of masochism. SE. Vol. 19. P. 155-170.

36. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam book, 386 p. URL: https://asantelim.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/daniel-goleman-emotional-intelligence.pdf (Last accessed: 14.10.2024).

37. Gotman A. The choice to remain childless: The ultimate liberation? *Travail, genre et sociétés. Sans enfant.* 2017. Vo1. 1, № 37. P. 37-52. URL: https://shs.cairn.info/journal-travail-genre-et-societes-2017-1-page-37?lang=en (Last accessed: 23.09.2024).

38. Hagestad G.O., Call V.R.A. Pathways to childlessness – A life course perspective. *Journal Family Issues.* 2007. Vol. 28, № 10. P. 1338–1361. DOI:10.1177/0192513X07303836

39. Haghighat R. Stigmatisation of people with schizophrenia. A Thesis Submitted for the Degree of PhD at the University of London. 420 p. URL: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10098672/1/Stigmatisation_of_people_with_.pdf (дата звернення 15.10.2024).

40. Harrington R. Childfree by choice. *Studies in Gender and Sexuality*. 2019. Vol. 20, № 1, P. 22-35. DOI: 10.1080/15240657.2019.1559515.

41. Hendrix H., LaKelly H. Doing Imago Relationship Therapy in the Space-Between: A Clinician's Guide. New York : Norton, W. W. & Company, Inc., 2021. 512 p.

42. Höglund B., Hildingsson I. Why and when choosing child-free life in Sweden? Reasons, influencing factors and personal and societal factors: Individual interviews during 2020–2021. *Sexual & Reproductive Healthcare*. 2023. Vol. 35. P. 1-8. URL: http://surl.li/wdzuic (дата звернення 14.11.2024).

43. INE – Instituto Nacional de Estatística. Destaque do Inqu´erito ` a Fecundidade 2019 – informaçao ˜ a ` comunicaç˜ ao social. Disponível em. 2020. URL: http://surl.li/oeayfu

44. Isaacs S. The nature and function of phantasy. *International Journal of Psycho-Analysis*, 29. P. 73-97. URL: http://surl.li/ujkheu (дата звернення 15.11.2024).

45. Jung C.G., Hinkle B. M. Psychology of the unconscious. A study of the transformation and symbolism of the libido. A contribution to the history of the evolution of the thought. New York : Moffat, Yard and company, 1916. 566 p. URL: https://archive.org/details/psychologyofunco00jung/mode/2up (дата звернення 15.11.2024).

46. Karen Oppenheim Mason and Yu-Hsia Lu. Attitudes Toward Women's Familial Roles: Changes in the United States, 1977–1985. *Gender & Society*. 1988. Vol. 2, № 1. P. 39–57. DOI: 10.1177/089124388002001004.

47. Kuhl, J., Quirin, M., & Koole, S. L. Being someone: The integrated self as a neuropsychological system. *Social and Personality Psychology Compass*. 2015. Vol. 9 № 3. P. 115-132. DOI: 10.1111/spc3.12162.

48. Lacan J. Les Complexes familiaux dans la formation de l'individu. Paris: Navarin.

49. Lewin K. Field Theory in Social Science. Selected theoretical papers. New York: Harper & Brothers, 1951. 374 c. URL: http://surl.li/fwqruy (дата звернення 08.10.2024).

50. Locke A. Women still face unfair pressure about having children – here's what to expect if you don't have kids when you're young. *The conversation UK* : website. URL: https://theconversation.com/ (дата звернення 07.10.2024).

51. Pincus J.D. Values as Motives: Implications for theory, methods, and practice. *Integrative psychological behavioral sciences.* 2024. DOI: 10.1007/s12124-024-09817-z.

52. Plotnick R.D. Childlessness and the economic well-being of older Americans. *Journal of Gerontology B Psychological Sciences and Social Sciences*. 2009. Vol. 64B. P. 767–776. DOI: 10.1093/geronb/gbp023.

53. Quality of life and satisfaction with life of women who are childless by choice / Bień A., Rzońca E., Iwanowicz-Palus G., Lecyk U., Bojar I. *Annals of agricultural and environmental medicine*: AAEM. 2017. Vol. 24, № 2. P. 250–253. DOI: 10.5604/12321966.1235181.

54. Quel est la difference entre childfree et childless. *Childfree.fr*. URL: https://childfree.fr/quel-est-la-difference-entre-childfree-et-childless/ (дата звернення 24.09.2024).

55. Ripa Y. Les femmes dans la société: une histoire d'idées reçues. Paris : Le Cavalier Bleu éditions, 2016. 163 p.

56. Salgado F., Magalhaes S.I. "I am my own future" representations and experiences of childfree women. *Women's Studies International Forum*. 2024. Vol. 102. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277539523001760?via%3Dihub (дата звернення 14.11.2024).

57. Sarisová K. Психічні травми. Якщо ми зрозуміємо як наше тіло реагує на травму, то зможемо поступово відновитися. *Psychologie*. URL: https://psychologie.cz/ukr/psihichni-travmi/ (дата звернення 14.11.2024)

58. Stigmatization. SpringerLink. URL: https://link.springer.com/ (дата звернення 10.10.2024).

59. The infuences of childlessness on the psychological well-being and social network of the oldest old / Vikström J., Bladh M., Hammar M., Marcusson J., Wressle E., Sydsjö G.*BMC Geriatr*. 2011. № 11. DOI: 10.118 6/1471-2318-11-7 8.

60. Thine C. La non maternité en France. Médecine humaine et pathologie. 2023. URL: https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-04203025v1/document (дата звернення 07.10.2024).

61. UN Policy Paper on Population Dynamics. URL: http://surl.li/ylocos (дата звернення 04.10.2024).

62. *Eurostat*:. URL: http://surl.li/xgfwzu (дата звернення 11.10.2024).

63. *We are childfree*. URL: https://wearechildfree.com/short-stories/ (дата звернення 07.11.2024).

64.*We're {not} have a baby*. URL: https://www.amyblackstonephd.com/ (дата звернення 07.10.2024).